

Put jednog jugoslovenskog novinara

Dorđe Tomić

Petar Tomić bio je novinar više od četiri decenije. U novinarstvu je video ne samo posao nego i poziv. Šta ga je pokretalo i decenijama održavalo tu ljubav prema novinarskom zanatu, koje su ga teme najviše zanimala, kako su se njegova tumačenja događaja, a kasnije i sve temeljnije analize šireg društvenog, političkog i ekonomskog konteksta razvijale na prelasku iz 20. u 21. vek, koje stanice je uz koje prepreke prolazio na svom razvojnom putu i konačno, kako taj put posmatrati u post-jugoslovenskom, ali i širem, evropskom kontekstu – samo su neka od pitanja koja će biti razmotrena u ovom biografskom pregledu.

»Ko hoće dobro da piše mora puno da čita«

Od najmlađeg uzrasta, još u osnovnoj školi, Petar Tomić je pratio priredbe i razne druge školske manifestacije kao mladi izveštač, nudeći svoje sposobnosti tačnog opisivanja događaja i njihovih učesnika svojim školskim drugovima i nastavnicima. Jednom prilikom, u šali je objasnio na sebi svojstven ironičan način: »Kod nas u školi neko je znao da peva, neko je znao da igra, neki su bili jako dobri u sportu, a neki u crtanju – ja se nisam previše gurao ni u jednu od tih aktivnosti, nisam verovatno bio ni previše talentovan, bar za pevanje to znamo, ali sam voleo da budem taj koji će sve to dokumentovati.«¹ Od čitanja nedeljnika *Libertatea* u kući do prvih školskih izveštaja, pa i do prvih sopstvenih pesama, prošlo je svega nekoliko godina.

Srednjoškolske dane Petar je zatim proveo u gimnaziji »Borislav Petrov – Braca« u Vršcu, gde je čitanje i pisanje pratilo njegovo odrastanje, pa i momčenje te intelek-

¹ Školska svedočanstva iz ovog perioda pokazuju da je Tomić zapravo bio više nego primeran učenik: osnovnu školu završio je sa odličnim prosekom (5,0). Pritom je bio i »član raznih sekcija, a u VIII razredu i predsednik Aktiva Saveza omladine«, iako je kao i većina svojih vršnjaka u to vreme, pored škole, morao pomagati porodici oko poljoprivrednih radova. Up. Osnovna škola u Lokvama (21.05.1964): Svedočanstvo o završenoj osnovnoj školi. Privatna arhiva Petra Tomića; Tomić, Petar (11.09.1972): Autobiografski podaci. Privatna arhiva Petra Tomića.

tualno sazrevanje² koje je dovelo do odluke da se novinarstvu posveti potpuno: u jeku studentskih protesta 1968. godine odlazi u Beograd i upisuje se na Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu – tada svakako najboljem mestu u Jugoslaviji za početak obrazovanja novinara. Pravi novinarski trening čekao ga je, međutim, tek u radu u različitim redakcijama.

Još od ovih najranijih dana Tomić je verovao u pravilo da »ko želi dobro da piše mora puno da čita«. Zato i nije imao posebno lepo mišljenje o svim onim u najboljem slučaju prosečnim piscima i publicistima koji su, kako je često znao da kaže, »više knjiga napisali nego pročitali«.

Od studija novinarstva do urednika omladinskog lista

Koliko, šta i kako je Tomić pisao tokom studija u Beogradu ne znamo mnogo.³ Imamo, međutim, solidnu predstavu o onome šta je čitao. Na osnovu sačuvanih knjiga iz tog perioda, a pre svega pojedinih podvučenih rečenica i kratkih beleški na marginama ili koricama jasno se može primetiti njegovo izuzetno široko interesovanje za oblasti politike, sociologije, društvene filozofije, ali i književnosti. Kako bi sistematičan pregled lektire iz tog perioda svakako prevazišao okvir ovog prikaza, dovoljno je reći da je od knjiga sa studija Petar Tomić sačuvao »klasike« kritičke teorije »frankfurtovaca« (Horkhajmer, Adorno i dr.), psihologije (Frojd, Jung), starijih marksističkih dela npr. Roze Luksemburg ili Antonija Gramšija te različitih jugoslovenskih teorijskih radova o društvenom samoupravljanju. Iz tog vremena ostala je sačuvana i obimna kolekcija stručne literature predavača sa Univerziteta u Beogradu koja obuhvata različite monografije i zbornike iz oblasti žurnalistike, političkih nauka, ali i sociologije, filozofije i teorije književnosti.

Ovaj izbor lektire poklapa se inače i sa pričama starih kolega i »cimera« sa studija, npr. Dragomira Olujića »Oluje«,⁴ sa kojim je jedno vreme delio smeštaj, o diskusijama o politici, filozofiji i drugim temama, ali i o nebrojenim večernjim izlascima. Interesovanje za pitanja iz oblasti politike, a pre svega marksistička tumačenja društvenih procesa i socijalnu pravdu izvesno su bila uslovljena okruženjem na univerzitetu nakon studentskih protesta 1968. godine, ali i ne baš jednostavnim studentskim životom. O Tomićevom više nego skromnom materijalnom stanju tokom studija, ali i o njegovoj posvećenosti i odlučnosti da sopstvenim radom tu poziciju poboljša, svedoče i neki od retkih sačuvanih dokumenata iz ovog perioda:

2 U Vršcu je Tomić dalje razvijao svoja interesovanja kako za književnost tako i za političke i društvene teme. Nakon nastave, zajedno sa grupom prijatelja, organizovao je prave književne »kružoke« na kojima se čitala i diskutovala poezija – poznatih pesnika, ali i sopstvena dela. U istom periodu Tomić se kao član školskog komiteta uključio u rad Saveza socijalističke omladine. Up. Tomić, Petar (2008): *Lăcristă-o oare și lebăda de bronz*. U: *Europa: revistă de literatură, artă, cultură și tranziție* 1 (1), str. 109–112; Tomić (1972): *Autobiografski podaci*.

3 Tomić je diplomirao 14. oktobra 1972. godine. Prvi njegovi novinski članci – za koje znamo – objavljeni su u avgustu i septembru 1972. godine u nedeljniku *Libertatea*.

4 Dragomir Olujić Oluja, jedan je od prvoboraca studentskog pokreta 1960-ih. Krajem 1970-ih i početkom 1980-ih zajedno sa Vladimirom Mijanovićem u Beogradu je organizovao tzv. Otvoreni univerzitet. Progonjen kao disident u vreme socijalizma, bio je i ostao levičarski aktivista.

” Drug Tomić Petar, student FPN u Beogradu, sve tri godine koliko je na BU, stanovao je u Studentskom gradu. Kao student i stanar ovog Doma aktivno se angažovao kako na rešavanju svakodnevnih problema doma tako i u društveno-političkom životu Univerziteta. Školske 1969/70 godine izabran je za člana Konferencije SK u Studentskom gradu (najviši organ Aktiva SK), a zatim za člana Sekretarijata Konferencije. Na prvom sastanku Sekretarijata poverena mu je funkcija zamenika Sekretara Sekretarijata. Ove školske godine, do aprila meseca, bio je član Sekretarijata SK i predsednik ideološko-političke komisije pri Sekretarijatu, a posle toga – ocenjujući njegov rad kao dobar / primeran – Odbor SS kooptira ga za svog člana i poverava mu rad Tribine ›RSG‹ koju je i do tada uspešno vodio. Zahvaljujući ozbiljnosti i uspehu u radu drug Tomić je nekoliko puta pohvaljen, a ove godine je nagrađen četvoroaprilskom nagradom, povodom Dana studenata BU.

Pošto je lošeg materijalnog stanja, tri godine uglavnom živeo je samo od studentskog kredita. Kako kredit ne dolazi redovno svakog meseca – često se dobija tek posle dva meseca – drug Tomić prinuđen je da se zaposli i da pređe na vanredne studije. Imajući u vidu dosadašnji rad druga Tomića i njegove pozitivne osobine kao čoveka i komuniste, uvereni smo da ćete, ukoliko bude primljen po vašem konkursu, u njemu imati marljivog, svestranog i poštenog radnika.«⁵

U kojoj meri je ova »karakteristika« drugova iz SKJ i Saveza studenata postigla željeni efekat pronalaženja posla u Beogradu – ne znamo. Ono što znamo jeste da je Petar Tomić, nakon završenih studija, političkog rada i teorije odlučio da se definitivno okrene novinarskoj praksi i iz gužve glavnog grada preseli u Novi Sad, glavni grad tada Socijalističke Autonomne Pokrajine Vojvodine. Novi Sad je za Tomića bio zanimljiv iz više razloga. S jedne strane, Beograd je bio metropola koja je okupljala ljude iz cele bivše Jugoslavije, što je za mlade i ambiciozne ljude jedno vreme predstavljalo ogroman podsticaj. Istovremeno, bio je to grad, čiji je tempo bio toliko brz, da je, uprkos mnoštvu intelektualnih uticaja, vremenom često znao da proizvede površnost, a to je bilo nešto što za Tomića nije dolazilo u obzir. Od najranijih dana kao novinar trudio se da sve što napiše bude temeljno istraženo, besprekorne argumentacije i poentirano. Brzina je bila prepreka za preciznost.

S druge strane, Novi Sad je početkom sedamdesetih godina 20. veka bio grad koji je uprkos nešto sporijem tempu bio krcat intelektualnim i umetničkim sadržajima – bilo da su u pitanju književna dela, časopisi, pozorišne predstave, hepeninzi, događaji u okviru aktivnosti *Tribine mladih* ili avangardni filmovi Želimira Žilnika. Uz sve to, kao glavni grad Vojvodine, Novi Sad je imao tu prednost da je višejezičnost bila više od parole – u tom periodu su se formirali novi krugovi književnika, novinara i umetnika koji su, osim na srpskohrvatskom, stvarali i pisali na jezicima »narodnosti«, što je njemu, koji je od početka pisao i na srpskohrvatskom i na rumunskom, savršeno odgovaralo.

Svoju novinarsku karijeru Petar Tomić je započeo u jesen 1972. godine na Radiju Novi Sad, gde je primljen u redakciju na rumunskom jeziku.

5 Sekretarijat Konferencije Saveza Komunisti; Odbor Saveza Studenata u Studentskom gradu Novi Beograd (09.06.1971): Karakteristika. Privatna arhiva Petra Tomića.

” Na mesto na Radiju Novi Sad zaposlio sam se u oktobru 1972. godine. Bio je to prvi konkurs raspisan radi podmlađivanja redakcije programa radija na rumunskom jeziku. Nakon provere znanja jezika kao pripravnici primljeni smo Euđenija Čobanu Balteanu i ja. Usledili su dalji konkursi, manjinske redakcije su dobile zadatak da obuče kadrove i za TV program na jezicima narodnosti. Tako mi je, nakon prvih nekoliko godina iskustva, ponuđena prilika da uporedo učestvujem i u programu radija i televizijskim emisijama.

Televizija me nije privlačila, mada sam se i u ovoj oblasti dobro snalazio. Zamarao me je rad u timu. Novinar je trebalo da pronađe temu, da organizuje snimanje na terenu, nakon čega je sledilo montiranje u studiju, za dva minuta materijala provodilo se do četiri, pet dana nedeljno.

U radiju je bilo jednostavnije. Poneo bih sa sobom ›Uher‹ magnetofon i za dva-tri dana obišao nekoliko opština odakle bih sa sobom doneo materijal za deset dana. Iz perioda koji sam proveo na radiju kao pozitivan primer pomenuo bih sednice redakcije na kojima je gospođa Lija Magdu s aspekta jezika analizirala objavljene tekstove. Raspravljali smo konkretne slučajeve prevoda sa srpskog jezika pojedinih ekonomskih, političkih ili društvenih pojmova.«⁶

Da bi se pokrenuo televizijski program na rumunskom, Tomić se kao i druge kolege sa radija brzo priključio ovoj inicijativi. Iako je u odnosu na posao na radiju sve bilo novo, Tomić se od početka pokazao kao efikasan i praktičan novinar što je primjećeno i u rukovodećim krugovima, ali i među kolegama:

” Kako sam na radiju svakodnevno pripremao vesti, odlučio sam se da za nedeljnu TV emisiju (koja je do danas zadržala naziv ›TV magazin‹) pripremam informativni deo, vesti. Bilo je mnogo lakše, snimke bih dobio od TV Beograd, a za tekstualni deo sam imao sve potrebne podatke.

Neke delove teksta, koji su bili u pozadini snimka, sam čitao, a pojedine sam naučio napamet kao pesmu, pa sam mogao da gledam direktno u kameru i ispostavilo se da mogu da govorim bez papira ispred sebe. Sećam se da je Jon Tapalaga, u to vreme delegat, pozvao Markovičana⁷ i predložio da ›Tomić treba da ostane na televiziji, jer govori bez pisanog teksta!‹

Što se tiče honorara za realizovane emisije, ja sam na kraju dobijao više novca od kolega koji su se borili za priloge sa terena. Idvorean⁸ je na jednom sastanku primetio: ›Tomić je pametniji od nas. Ne miče se iz redakcije, a zarađuje više od nas koji se umaramo na terenu!‹.«⁹

Kao član eksperimentalne redakcije¹⁰ Televizije Novi Sad od samog njenog osnivanja, Petar Tomić bio je ujedno i autor prvog televizijskog priloga na rumunskom jeziku u Jugoslaviji. Radilo se o razgovoru sa umetnikom Adrijanom Negruom. Na-

6 Ocolișan, Teodora (2010): Ziariști și colaboratori ai ziarului: Petru Tomici. Libertatea la 65 de ani. U: *Libertatea*, 03.04.2010, str. 26.

7 Jon Markovičan bio je prvi glavni i odgovorni urednik programa na rumunskom jeziku na novosadskom radiju.

8 Vikentije Idvorean od kraja 1970-ih godina do kraja 1980-ih godina bio je glavni urednik rumunskog programa na Radiju Novi Sad.

9 Marina, Lucian (2018): Monografia redacției române a RTV Novi Sad. 1975 – 2015: 40 de ani de program în limba română. Novi Sad: Societatea de Limba Română din Voivodina.

10 Redakcija je u tim prvim danima televizije u Novom Sadu bila eksperimentalna ne samo u pogledu nove tehnologije i novih formata, već i po određenim sadržajima i mogućnostima koje su pre svega mladi saradnici imali u tom kontekstu.

kon reportaže o Negrovoj ljubavi prema muzici i umetnosti, Tomić je sa njim pripremio i jedan prilog za omladinsku emisiju »Subota na srednjem talasu« na Radiju Novi Sad.¹¹

Istovremeno, 1972. godine počinje da piše i za omladinski časopis na rumunskom jeziku *Tribuna tineretului* (Tribina mladih), gde se dodatno angažovao i u organizaciji i koordinaciji aktivnosti i od 1977. do 1979. godine bio odgovorni urednik.

” Polovinu sedamdesetih u Vojvodini je obeležila eksplozija višejezičnih novina. Saradivao sam u svima. Studentski list ›*Index*‹ uveo je i stranice na rumunskom jeziku. Rubrike na rumunskom jeziku imao je i časopis za didaktiku ›*Misaoc*‹. Nešto kasnije na pet jezika izlazio je i nedeljnik ›*Komunist*‹. Savez omladine Vojvodine pokrenuo je proceduru osnivanja omladinske štampe na pet jezika. Časopisi za decu već su postojali, ali je nedostajala štampa za omladinu. Tako je osnovana i ›*Tribuna tineretului*‹ čijoj sam se redakciji priključio odmah nakon objavljivanja prvog broja u septembru 1972.«¹²

U intervjuu koji je u maju 2012. godine dao časopisu *Tineretea* (Mladost) povodom 40-godišnjice ovog lista, Petar Tomić je istakao ulogu rumunske *Tribine mladih*: pre svega u pogledu obuke i podrške, časopis je bio prava lansirna rampa za brojne saradnike. Čitava jedna generacija talentovanih mladih ljudi svoje prve novinarske ili publicističke korake napravila je u ovom kontekstu.

” Redakciji sam se pridružio kao glavni urednik, već od drugog broja – oktobra 1972. Na inicijativu kolege Teodora Munteanua, koji je bio odgovorni urednik, časopis se odmah uključio u organizaciju različitih događaja, dodelom specijalnih nagrada podržavajući aktivnosti mladih amatera, učesnika pozorišnih smotri, Festivala muzike i folklora i fudbalskog takmičenja Cupa Libertății [Kup Libertatee]. Na ovaj način sam podsticao aktivnost mladih ljudi koji su već imali institucionalizovane forme. Na stranicama časopisa otvorili smo rubrike za studente poljoprivrede, veterine, medicine, hemije... U to vreme je bilo moderno afirmisati mlade samoupravne radnike, mlade delegate... tražili smo ih u našim selima i izveštavanjem o njihovim aktivnostima doprinosili smo uspostavljanju atmosfere obezbeđivanja budućnosti, radom i samo radom... Sve što je bilo najvrednije u redovima rumunske omladine okupljeno je oko redakcije *Tribine mladih*. Uprkos našoj početnoj nespretnosti, *Tribina* je bila platforma za sazrevanje velike većine ljudi koji su danas na odgovornim funkcijama, ne samo u novinarstvu. Naši saradnici postali su direktori zadruga, uspešni privrednici, ugledni lekari, pesnici, slikari... Danas, posle četiri decenije, usuđujem se da kažem da bi bez *Tribine* kulturni život Rumuna izgledao drugačije.«¹³

Pored vesti vezanih za rumunsku omladinu, časopis je iz meseca u mesec izveštavao i o nizu političkih i ekonomskih tema, a Tomić je kao urednik i sam objavljivao duže analize koje su pokrivalo kako dešavanja u svetu tako i aktuelne razvoje jugoslovenskog samoupravljanja. Osim toga, često je u tom periodu izveštavao i »sa terena«: u pitanju su bili npr. »okrugli stolovi« sa različitim predstavnicima omladine ili neke od mnogobrojnih radnih akcija tog vremena. O događajima koji su se ticali

11 Smolean, Teodora (2024): Petru Tomici (1949-2024). U: *Libertatea*, 18.05.2024 (20).

12 Ibid.

13 Ibid.

studentata, Tomić je pritom paralelno izveštavao i za *Tribunu tineretului* i za novosadski studentski list *Index* koji je od početka 1970-ih godina uveo i stranice na jezicima narodnosti.¹⁴

Razvoj omladinske štampe na rumunskom jeziku pratila je dalja institucionalizacija, pa je *Tribuna tineretului* kao omladinski projekat nakon nekoliko godina i u pogledu organizacije uključen u rad već etabliranih medija »za odrasle« na rumunskom jeziku. Nakon nekoliko »rotacija« unutar redakcije *Tribune*, Tomić je konačno postao i prvi dopisnik iz Novog Sada nedeljnika *Libertatea* za koji je, između ostalog, pisao članke o sednicama Skupštine Vojvodine i aktivnostima pokrajinskih društveno-političkih organizacija.

„ [Nedeljniku] »*Libertatea*« sam se priključio kada je časopis »*Tribuna tineretului*« integrisan u porodicu publikacija na rumunskom jeziku koje je objavljivala novinska i izdavačka kuća »*Libertatea*«. Nakon što je redakcija »*Tribune tineretului*« prešla iz Novog Sada u Pančevo, jedno vreme sam putovao. Kako sam porodično bio vezan za Novi Sad, u tom jednom periodu pratio sam aktivnosti pokrajinskih partijskih i državnih institucija uključujući i Privrednu komoru Vojvodine. Kasnije je i »*Libertatea*« slala određeni broj novinara u glavni grad Vojvodine.«¹⁵

Privrženost listu Tomić sačuvao je uprkos tome što je kao i većina državnih medija i *Libertatea* tokom devedesetih godina postala glas režima Slobodana Miloševića, istovremeno gubeći i kvalitet i novinarski integritet. Tomić, koji je »odrastao sa nedeljnikom »*Libertatea*« u kući [...] i još od školskih dana [ga] čitao u celini«, kasnije je u više navrata davao intervjue ovom listu i čitao ga do kraja života.

Kako mu posao na relaciji Novi Sad-Pančevo kao mladom ocu nije previše odgovarao, 1976. godine, Petar Tomić se zaposlio u Samoupravnoj interesnoj zajednici penzijskog i invalidskog osiguranja radnika Vojvodine gde je jedno kratko vreme radio kao novinar i prevodilac u časopisu *Javnost*, koji se usled obaveze da obezbedi izlaženje na jezicima narodnosti, nakon tri neuspela konkursa, grčevito trudio da pronađe kvalifikovane novinare.¹⁶ Ubrzo, međutim, Tomić se vratio na stari posao u *Libertateu* gde je ostao sve do 1980. godine kada je prešao u Tanjug.¹⁷

Interesantno je pritom, da je, za razliku od studentskih dana kada je Tomić sam morao tražiti posao, ovoga puta posao u Tanjugu pronašao njega: presudno je bilo Tomićevo novinarsko iskustvo, ali i odlučnost Tanjuga u Novom Sadu da se u Redakciju prime samo najbolji novinari. U jednom dopisu SIZ za zapošljavanje Urednik Redakcije Tanjuga za Vojvodinu Jovan Vavić samo je kratko objasnio:

14 Za potpun pregled tekstova vidi bibliografiju u ovom zborniku.

15 Smolean (2024).

16 Časopis *Javnost* je bio »glasilo Samoupravne interesne zajednica penzijskog i invalidskog osiguranja radnika Vojvodine [...] namenjeno [...] prevashodno delegatima osnovnih SIZ i penzionerima, a jedan deo tiraža slat je delegacijama u OOUR, rukovodstvima društveno-političkih organizacija, samoupravnim telima u pokrajini i sl. Prosečan tiraž po broju iznosio je oko 8.000 primeraka.« Zapošljavanje novinara koji poseduju znanja drugih jezika te »popunjavanje Redakcije predviđenim brojem kadrova« u februaru 1976. godine ocenjeno je kao »urgentno i hitno pitanje i u datoj situaciji treba što pre naći potrebna rešenja.« Up. Zajednička stručna služba, Redakcija lista »*Javnost*« (1976): Analiza sadržaja lista »*Javnost*«. Privatna arhiva Petra Tomića. Februar 1976.

17 Smolean (2024).

” Ovim vas obavještvam da oglašeno radno mesto za pripravnika (vaš broj 11683001/421) poništavamo jer konkurs nije uspeo zbog toga što nijedan kandidat nije zadovoljio predviđenim uslovima za obavljanje novinarskog poziva. Kako Novinska agencija TANJUG hitno treba iskusnijeg novinara, to smo bili prinuđeni da po sporazumu sa NIO ›Libertatea‹ iz Pančeva preuzmemo njihovog dosadašnjeg dopisnika u Novom Sadu Petra Tomića od 1.04.1980.«¹⁸

Tanjugova škola novinarstva – od novinarske groznice do profesionalca hladne glave

Tako je Petar Tomić u utorak, 1. aprila 1980. godine započeo novi posao u »Novinskoj agenciji TANJUG Beograd, sa rasporedom u redakciju TANJUG-a za SAP Vojvodinu u Novom Sadu«.¹⁹ Njegov rad u Tanjugu od početka nije imao mnogo veze sa simbolikom datuma njegovog zaposlenja – umesto prvo-aprilske šale, agencijsko novinarstvo ispostavilo se od samog početka kao veoma zahtevan posao, ali i upravo ono iskustvo koje je Tomiću bilo neophodno.

” U aprilu 1980. godine priključio sam se redakciji agencije ›Tanjug‹ za Vojvodinu. U ›Tanjugu‹ sam otkrio kompetitivnu novinarsku groznicu. Bilo je to nešto neobjašnjivo kada bi ujutru ›Politika‹, ›Dnevnik‹ ili drugi jugoslovenski dnevni listovi, u konkurenciji sa desetinama članova sopstvenih redakcija, objavili vesti koje si ti napisao. U ›Tanjugu‹ sam zaista naučio zanat. Otišao sam iz agencije nakon 18 godina službe u trenutku kada je ›Tanjug‹ postao instrument Miloševićevog režima. Urednici koje je režim nametnuo počeli su da se bave cenzurom i da komentarišu događaje umesto da objektivno informišu.«²⁰

Svega nekoliko nedelja nakon uključivanja u redakciju, Tomić je bio suočen sa prvim zaista velikim događajem: 4. maja 1980. godine preminuo je Josip Broz Tito. Nakon što je 15 meseci ranije, posle duge borbe protiv raka sa 69 godina u Ljubljani preminuo Edvard Kardelj, u istom gradu, svega 3 dana pre svog 88. rođendana umro je i Tito.²¹ Iako već u poznim godinama i načetoj zdravlja, Titova smrt teško je pogodila kako veliki deo jugoslovenskog stanovništva tako i dobar deo svetske javnosti. Sa Titom je otišao i »poslednji veliki vođa Drugog svetskog rata«, »pobednik u sukobima i protiv Hitlera i protiv Staljina«, »simbolična figura socijalističke Jugoslavije« i »inicijator Pokreta nesvrstanih«.²² »Polu miliona ljudi tokom tri dana doš-

18 Redakcija Tanjuga za Vojvodinu; Vavić, Jovan (01.04.1980): SIZ za zapošljavanje Novi Sad. Privatna arhiva Petra Tomića.

19 Novinska agencija Tanjug; Miničić, Nedeljka, referent za kadrovske poslove (01.04.1980): Dopis Redakciji Tanjuga za SAP Vojvodinu Novi Sad. Sporazum o preuzimanju Tomić Petra. Privatna arhiva Petra Tomića; Novinska agencija Tanjug; Vavić, Jovan (01.01.1981): Potvrda o stalnom zaposlenju. Privatna arhiva Petra Tomića.

20 Ocolišan (2010).

21 Sundhaussen, Holm (2012): Jugoslawien und seine Nachfolgestaaten 1943-2011. Eine ungewöhnliche Geschichte des Gewöhnlichen. 2., aktual. Auflage. Göttingen: Böhlau Verlag, str. 193.

22 Ibid.

lo je da Titu uputi poslednji pozdrav. [...] Milioni ljudi su svoje poruke upisali u knjige žalosti izložene u preduzećima i javnim ustanovama.«²³

Danas je već opšte poznato da je Titova sahrana bila istovremeno jedan od najvažnijih susreta lidera gotovo svih država sveta u 20. veku. Možemo samo pretpostaviti šta je to značilo za jugoslovenske medije, a posebno za državnu novinsku agenciju i sve njene novinare: »Spisak međunarodnih gostiju odražavao je Titov ogroman ugled. 209 delegacija iz 128 država ukazalo mu je poslednju čast, među njima četiri kralja i šest prinčeva, 31 predsednik, 22 premijera i 47 ministara spoljnih poslova.«²⁴ Koliko su ovi događaji predstavljali izazov za Petra Tomića i novosadski Tanjug možemo samo zamisliti, ali je nakon godina izveštavanja uglavnom o Titovim posetama Novosadskom sajmu²⁵ ovaj događaj svakako bio velika prekretnica. »Sa Titom je završena, kako je to formulisao jordanski kralj Husein, posleratna epoha. Njegova smrt poklopila se sa situacijom sve većih međunarodnih napetosti. U decembru 1979. godine je Sovjetski Savez vojskom ušao u Avganistan, što je Tito nazvao »svinjarijom«.«²⁶ Za mnoge u Jugoslaviji i u svetu Titova smrt predstavljala je kraj jednog vremena. Za Petra Tomića ovaj događaj bio je samo početak jednog još mnogo burnijeg perioda o kome je tek počinjao da izveštava.

Nakon nemira na Kosovu 1981. godine, politička, ekonomska i socijalna kriza u Jugoslaviji pojačavala se iz godine u godinu. Uspon Slobodana Miloševića unutar Saveza Komunističke Srbije poklopio se sa početkom rasprava o ustavnim promenama koje su od 1987. godine posebno na relaciji Novi Sad – Beograd postepeno primale karakter otvorenih sukoba.²⁷ Petar Tomić redovno je izveštavao sa nebrojenih sednica različitih društveno-političkih organizacija, a pre svega Skupštine SAP Vojvodine.²⁸ Sukob između pokrajinskog i republičkog rukovodstva Saveza Komunističke Srbije dostigao je svoj vrhunac 1988. godine kada je nakon masovnih protesta praktično srušeno pokrajinsko rukovodstvo – i predsedništvo PK SKV i rukovodioci pokrajinskih institucija SAP Vojvodine u Novom Sadu.

Takozvana »jogurt revolucija« – najveći i odlučujući protesti održani su 5. i 6. oktobra 1988. godine u Novom Sadu – Tomića je zatekla kao izveštača ispred zgrade

23 Calic, Marie-Janine (2020): Tito. Der ewige Partisan: eine Biographie. München: C.H. Beck, str. 375.

24 Ibid..

25 Zanimljiva su neka od sećanja tadašnjeg urednika novosadskog Tanjuga Jovana Vavića: »Imao sam slučajeve kada smo bili na granici incidenta sa [Titovom] službom obezbeđenja, ali nikada nije došlo do javnog skandala. Toga smo se čuvali i mi novinari i služba obezbeđenja. Desilo se, recimo, jednom kad je Tito bio na Sajmu, da je kolona prekinuta i da su preda mnom i još nekolicinom novinara zatvorena vrata hale u koju je predsednik ušao. Srećom, tu je bio i general Otmar Krajačić. Ja sam mu se obratio i zamolio ga da interveniše kod službe obezbeđenja. Naravno, on je to i učinio jer je, uzgred rečeno, bio muž Olge Krajačić, direktorke Tanjuga. Zahvaljujući njemu veza je ponovo uspostavljena i normalno sam obavio posao, mada sam se jako uplašio da će državna agencija za koju sam radio i koja je slala vesti u svet, ostati bez izveštaja.« U: [nsuzivo.rs] (2022): Na današnji dan pre 42 godine umro je Josip Broz Tito. U: nsuzivo.rs, 04.05.2022. URL: <https://nsuzivo.rs/istaknuto/na-danasnji-dan-pre-42-godine-umro-je-josip-broz-tito-pogledajte-njegove-posete-novom-sadu-foto-video>, poslednji pristup: 07.06.2024.

26 Calic, str. 376.

27 O događajima u Vojvodini i celokupnom političkom, ekonomskom, društvenom i kulturnom razvoju u pokrajini od kraja 1980-ih do 2010-ih godina vidi: Tomić, Đorđe (2015): »Phantomgrenzen« in Zeiten des Umbruchs. Die Autonomieidee in der Vojvodina der 1990er Jahre. Berlin: Humboldt-Universität zu Berlin; Tomić, Đorđe (2016): Phantomgrenzen und regionale Autonomie im postsozialistischen Südosteuropa. Die Vojvodina und das Banat im Vergleich. Göttingen: Wallstein-Verlag (Phantomgrenzen im östlichen Europa, 6).

28 Početkom 1987. godine, Tomić je dobio status novinara-samostalnog saradnika u Redakciji za SAP Vojvodinu.

Up. Novinska agencija Tanjug; Šaranović, Mihailo (12.02.1987): Rešenje. Broj 051-NM/GN-11-1809.

Privatna arhiva Petra Tomića.

Izvršnog veća SAP Vojvodine. Nakon što su »nezadovoljnom i gladnom radnom narodu« novosadski »radni kolektivi iz prehrambene industrije« iz solidarnosti doneli i podelili sendviče i jogurt, dobar deo mlečnog dela užine završio je na zgradi Izvršnog veća, ali i na kordonima policije – a bar jedan jogurt pogodio je i Tanjugovog novinara Petra Tomića. Već uveliko na putu ka jednoj potpuno novoj avanturi – samo nekoliko dana kasnije, Tomić je i zvanično bio dopisnik Tanjuga iz glavnog grada susedne Rumunije Bukurešta²⁹ – on je profesionalno obavio i ovaj deo posla. Koliko je tada bio svestan da su protesti tog oktobra bili samo uvertira u jedan period koji će celo društvo, ali i njegovu agenciju, pa i profesiju, samo nekoliko godina kasnije potpuno uništiti, ne možemo pouzdano znati. Međutim, da se tih dana nije brinuo samo zbog jogurtom ruiniranog novog odela više je nego izvesno.

Dopisnik i diktatura

Nakon jednog relativno uzbudljivog, ali i srećnog perioda – od početka karijere u Tanjugu 1980. do odlaska u Bukurešt Tomić je još dva puta postao otac – vreme je bilo za dalji korak i u njegovom profesionalnom razvoju. Dok je u tim prvim godinama bio jedan od najmlađih u redakciji – pored odgovornog urednika Jovana Vavića »Vave«³⁰ sa kojim ga je konačno povezivalo i dugogodišnje prijateljstvo, u redakciji je radio i sa drugim izvrsnim novinarima³¹ Tanjuga poput Petra Davidovića zvanog »Pera Tanjug«³² – odlaskom u inostranstvo kao dopisnik Petar Tomić je na svojevrstan način prevazišao svoje stare mentore u svetu agencijskog novinarstva.

” U Bukurešt sam otišao u jesen 1988. godine. Čaušeskuov režim već je bio zarobljen u začaranom krugu međunarodnih promena. Svaka Čaušeskuova ideja napadana je sa zapada. Satanizacija Rumunije bila je uveliko u toku. Sliku svakodnevnog života u tadašnjem Bukureštu tog vremena

29 Interesovanje za posao dopisnika iz inostranstva Tomić je iskazivao od početka rada u Tanjugu te pratio interne konkurse agencije. Nakon što je Tanjug inicijalnu odluku da Tomića još sredinom osamdesetih pošalje za Bukurešt »odložio«, kako bi izašao u susret kolegi Draganu Markoviću iz Beograda, objašnjavajući to njegovom porodičnom situacijom, u leto 1988. godine Tomić je konačno dobio rešenje da se od 1. novembra 1988. raspoređuje na mesto dopisnika Tanjuga u Bukureštu. Up. Novinska agencija Tanjug; Arnautović, Mladen (27.06.1988): Rešenje. Broj 051-NM/GN-11-2455. Privatna arhiva Petra Tomića.

30 Jovan Vavić »Vava« do početka 1990-ih godina bio je glavni urednik redakcije Tanjuga za Vojvodinu u Novom Sadu. O Vavićevoj novinarskoj etici i pre svega odnosu prema mlađim novinarima vidi npr.: Arsenić, Vesna (2012): Piši – briši! U: Udruženje novinara Srbije, 02.03.2012. URL: <http://www.uns.org.rs/sr/Beleznica/journalism-anecdotes/11283/pisi-brisi.html>, poslednji pristup: 28.05.2024.

31 Dobar deo Tanjugove novosadske redakcije iz osamdesetih i ranih devedesetih nagrađivan je najprestižnijim nagradama za novinarstvo. Pored pomenutog Vavića koji je nekoliko godina pre Petra Tomića dobio »Zlatno pero« Udruženja novinara Srbije, i Petra Davidovića, po kojem je Novosadski sajam nazvao svoju novinarsku nagradu, tokom jednog kratkog, ali burnog perioda početkom devedesetih godina Petar Tomić je saradivao i sa tada odgovornim urednikom Tanjuga u Novom Sadu Srđanom Basićem, u dva mandata dopisnikom Tanjuga iz Budimpešte i takođe višestruko nagrađivanim novinarom. Up. [Tanjug] (2013): Uručene nagrade Društva novinara Vojvodine. U: *Radio-Televizija Vojvodine*, 24.05.2013. URL: https://rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/urucene-nagrade-drustva-novinarar-vojvodine_394984.html, poslednji pristup: 07.06.2024; [Radio-Televizija Vojvodine] (2018): Nagradu »Zlatno pero« dobilo pet novinara. U: *Radio-Televizija Vojvodine*, 27.11.2018. URL: https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/nagradu-zlatno-pero-dobilo-pet-novinarar_970513.html, poslednji pristup: 07.06.2024; [Srpske nedeljne novine] (2019): Priznanje SNN-a Zorani Bokan i Srđanu Basiću. U: *Radio-Televizija Srbije*, 23.05.2019. URL: <https://www.rts.rs/lat/rts/dijaspora/vesti/3531560/priznanje-snn-a-zorani-bokan-i-srdjanu-basicu.html>, poslednji pristup: 07.06.2024.

32 Zanimljivo je da je u beogradskoj redakciji Tanjuga Davidović imao još i nadimak »Pera točak«.

činili su beskrajni redovi ispred radnji. U redovima su uglavnom čekala deca i starci. Formirali su se redovi za meso, mleko, povrće... Na svakom koraku nailazio sam na gomilu apsurdna. Najgluplja situacija bila je kada bi na ulici Dorobanci policija prolaznike, Rumune i strance, postrojavala licem ka zidu kada bi prolazio automobil diktatora.«³³

Prelazak u Bukurešt za Tomića bila je ogromna promena. Mada je Rumuniju poznao veoma dobro, život u Bukureštu krajem osamdesetih godina bio je u svakom pogledu drugačiji od svega što je do tada doživeo. Kontrast se ogledao već u načinu kako je Tomić organizovao svoj svakodnevni život. Redakcija Tanjuga, dakle njegovo radno mesto, nalazila se u stanu u kom je živeo sa svojom porodicom. Prostorije redakcije činilo je jedno veliko predsoblje u kome su bili postavljeni radni stolovi, veliki teleks, a na zidu je bio postavljen teleprinter – tiker³⁴ – koji je štampao vesti rumunske agencije »Ađerpres«.

Još veću promenu predstavljala je i atmosfera straha i nepoverenja usled posebnog statusa stranog dopisnika. Taj »tretman« stranih novinara Petar Tomić opisao je između ostalog i svom feljtonu³⁵ objavljenom u »Dnevniku« povodom dvadeset godina od revolucije u Rumuniji:

” Svaki stranac na području Rumunije bio je temeljno proveravan i praćen. Postojala je posebna služba koja se bavila stranim predstavnicima u Bukureštu, a stanove za strance iznajmljivalo je posebno preduzeće ODCD (Organizacija za pružanje usluga diplomatskim predstavništvima). Preko ove organizacije strana predstavništva su zakupljivala i poslovni i stambeni prostor u elitnoj zoni prestonice. Radnici ODCD su brinuli o održavanju tih zgrada, ali samim tim i o montiranju »bubica« za prisluškivanje.

Među strancima su kolale svakojake priče o tome kako su prošli oni koji su hteli da izbegnu prisluškivanja pa su uklonili mikrofone. Najčešće se to završavalo tako da bi grupe »Cigana« upadale u stan ili kancelariju. Pokupili bi aparate

33 Ocolişan (2010).

34 U žargonu agencijskih novinara, servis agencijskih vesti se zove »tiker« po nemačkoj reči za »mašinu koja kucak«. Teleprinteri su bučno i prilično sporo »kucali« slova na rolnama papira.

35 Up. Tomić, Petar (2009): Razvojni put čizmarskog šegrta. Uspon i pad Nikolaja Čaušeskua (1). U: Dnevnik 67, 14.12.2009 (22572), str. 31; Tomić, Petar (2009): Iskompleksirani megaloman. Uspon i pad Nikolaja Čaušeskua (2). U: Dnevnik 67, 15.12.2009 (22573), str. 31; Tomić, Petar (2009): Planirana i proizvodnja dece. Uspon i pad Nikolaja Čaušeskua (3). U: Dnevnik 67, 16.12.2009 (22574), str. 31; Tomić, Petar (2009): Više agenata nego krupne stoke. Uspon i pad Nikolaja Čaušeskua (4). U: Dnevnik 67, 17.12.2009 (22575), str. 31; Tomić, Petar (2009): Diktator špijunirao i svoju ženu. Uspon i pad Nikolaja Čaušeskua (5). U: Dnevnik 67, 18.12.2009 (22576), str. 31; Tomić, Petar (2009): Diplomatski maniri karpatskih špijuna. Uspon i pad Nikolaja Čaušeskua (6). U: Dnevnik 67, 19.12.2009 (22577), str. 31; Tomić, Petar (2009): »Laka proza« uvod u rušenje komunizma. Uspon i pad Nikolaja Čaušeskua (7). U: Dnevnik 67, 20.12.2009 (22578), str. 31; Tomić, Petar (2009): Zemlja gladnih dotira svetsku sirotinju. Uspon i pad Nikolaja Čaušeskua (8). U: Dnevnik 67, 21.12.2009 (22579), str. 31; Tomić, Petar (2009): Preko granice bežali i čobani i ovce. Uspon i pad Nikolaja Čaušeskua (9). U: Dnevnik 67, 22.12.2009 (22580), str. 31; Tomić, Petar (2009): Uvezeni ili domaći scenario puča? Uspon i pad Nikolaja Čaušeskua (10). U: Dnevnik 67, 23.12.2009 (22581), str. 31; Tomić, Petar (2009): Uloga špijuna u rumunskoj revoluciji. Uspon i pad Nikolaja Čaušeskua (11). U: Dnevnik 67, 24.12.2009 (22582), str. 31; Tomić, Petar (2009): Temišvarski pločnici puni baruta. Uspon i pad Nikolaja Čaušeskua (12). U: Dnevnik 67, 25.12.2009 (22583), str. 31; Tomić, Petar (2009): Završni udarac u Bukureštu. Uspon i pad Nikolaja Čaušeskua (13). U: Dnevnik 67, 26.12.2009 (22584), str. 31; Tomić, Petar (2009): Diktator i na nebu nepoželjan. Uspon i pad Nikolaja Čaušeskua (14). U: Dnevnik 67, 27.12.2009 (22585), str. 31; Tomić, Petar (2009): Autostoperi kojih bi svi da se otarase. Uspon i pad Nikolaja Čaušeskua (15). U: Dnevnik 67, 28.12.2009 (22586), str. 31; Tomić, Petar (2009): Poslednja tri dana života. Uspon i pad Nikolaja Čaušeskua (16). U: Dnevnik 67, 29.12.2009 (22587), str. 31; Tomić, Petar (2009): Diktator umro pevajući »Internacionalu«. Uspon i pad Nikolaja Čaušeskua (17). U: Dnevnik 67, 30.12.2009 (22588), str. 31.

za kafu, video i TV aparate, pokrali onoliko stvari koliko su mogli da ponesu u rukama. Posle toga bi došla policija da napravi uviđaj i tom prilikom vešto montirala nove mikrofone. Nikada niko od »pljačkaša« nije uhvaćen, a ako bi strani predstavnik, naročito oni sa Zapada, baš insistirao na tome da se lopov pronađe, kao vinovnik bi bio prikazan neki bedni amater da mu se čovek smiluje na prvi pogled. Privredno predstavništvo, u čijem je sastavu bila i kancelarija Jugoslovenske železnice, za manje od godinu dana opljačkano je dva puta. Oko svake ambasade postojale su grupe Rumuna koji su nudili razne usluge, od popravki kola do menjanja leja po crnom kursu. Od onih koji su se odomacili kod jugoslovenske ambasade saznao sam da se oni tim poslom bave i po deset i 20 godina. Znali su bolje od mene ko su bili ambasadori i drugi predstavnici dva-tri mandata unazad.

Tajna policija je s vremena na vreme posećivala stanove stranaca. Zbog toga je bilo onih koji su pokušavali da doskoče sekuristima tako što su, kada bi otputovali na duže, iza vrata stavljali sirovo jaje. Prilikom otvaranja vrata jaje bi se razbilo, a na tepihu, ma koliko ga prali, ipak bi ostajala fleka. Drugi su po polasku od kuće ispod tepiha posipali brašno da bi ostali tragovi.

Nenajavljene posete smo imali i mi, dopisnici. Jednog vikenda grupa nas, stranih novinara, izašla je porodično na piknik. Posetili smo i manastir Černika, pa potom u obližnjoj šumi pekli roštilj dok su se deca igrala. Proveli smo ceo dan na vazduhu. U povratku smo u predsoblju, na čiviluku, zatekli sivkasto-smeđi kačket. Ostavili smo ga tamo. Posle nekoliko dana, dok smo bili u pozorištu, kačket je nestao.

Osim »bubica« u stanu, kontrola stranaca se sprovodila i putem telefona. Jedno vreme svako jutro između šest i sedam sati neko je zvao i navodno bi svaki put pogrešio broj. Nedeljama se javljala neka baka koja je pitala: »Halo, Radio?« Čak su je i naša deca imitirala. Prisluškiivanje telefona je funkcionisalo tako da, kada si jednom podigao slušalicu, s druge strane žice se čuo svaki razgovor u stanu, bez obzira na to što je slušalica bila spuštena.«³⁶

Nakon određenog vremena prisustvo nevidljivih pratilaca postalo je, međutim, deo svakodnevnog rutine: »Vremenom sam se navikao na automobil koji me prati, na stan pod nadzorom, a na račun telefona koji se prisluškiivao šalila su se čak i deca.«³⁷ Određena doza opreza bila je deo profesionalnog razvoja kroz koji je Tomić prolazio u tom periodu. Jedna od stvari, koje je valjalo izvući kao pouku iz odnosa rumunske države prema stranim novinarima, bilo je i navići se na svakodnevnog iza-zove i prilagoditi se. Velikog izbora pritom nije bilo. Sistem kontrole stranih dopisnika rumunske vlasti gradile su godinama:

” Strani novinari nadgledani su i na taj način što je pri tadašnjoj rumunskoj agenciji »Ađerpres« postojala posebna služba zadužena za saradnju sa stranim dopisnicima. U tom odeljenju su radili bivši diplomati ili ljudi koji su prošli mašineriju informativnih struktura Komunističke partije. Za Tanjugovog dopisnika bio je zadužen diplomata Panait Lefter, kasnije ambasador Rumunije u Beogradu, koji je odlično govorio srpskohrvatski. Strani novinar je za svaki inter-

36 Tomić (2009): Više agenata nego krupne stoke, str. 31.

37 Ocolişan (2010).

vju ili dodatni podatak čak i o saobraćajnim nesrećama morao da se obrati svom ›anđelu čuvaru«. Povoljan ili nepovoljan odgovor stizao je isključivo na srpskom.

Režim je činio sve da stranci veći deo dana provedu u rešavanju sitnih životnih problema i da im za posao zbog kojeg su bili tamo ostanu najmanje vremena. U tome nije bilo nikakve zle namere, jednostavno, režim je smatrao da strance treba naterati da vide Rumuniju onakvu kakvom ju je zamislila vlast.«³⁸

Interesantno je pritom da je pojedinosti o prisluškivanju redakcije Tomić spletom okolnosti saznao iz prve ruke tokom burnih događaja revolucije u Rumuniji u decembru 1989. godine:

” U pometnji koja je nastala prvog dana posle Čaušeskuovog bekstva, na vratima su se pojavili nepoznati ljudi. Već se pucalo na sve strane. Jedan metak zario se i u roletnu našeg stana. Supruga je pogledala kroz špijunku na vratima i videla nepoznate ljude: dva muškarca, jednu ženu, dečaka i devojčicu.

Iz hola se oglasio muškarac na srpskom: ›Petre, Nado, otvorite, mi smo, naši smo«. Ja sam radio za teleksom. Klimnuo sam glavom da otvori. Pomislio sam da je neko ko nas poznaje, pa se zatekao u Bukureštu u nevreme. Dešavalo se da su kolege iz svih republika kucale na vrata i noću izvinjavajući se da im je urednik rekao da se jave Peri u Tanjug.

Ovoga puta čovek koji je došao predstavio se kao lice koje nas je prisluškivalo, a drugog muškarca kao svog kolegu. Izvinjavao se i molio da ih zaštitimo ukoliko dođe do neke istrage, jer nam nisu učinili ništa nažao. Nije bilo prijatno videti ›duha«, kog si osećao svakog dana, kako ti priča pojedinosti iz dotadašnjeg života: da je Nada učila rumunski, da su starijem sinu dolazile profesorice nemačkog i klavira. Objasnjavao je da on to nije prijavio, mada je Rumunima bilo zabranjeno da se druže i posećuju strance. U ime tog poznanstva popili smo po piće. Kada smo deci ponudili sok, upozorili su nas ›da se priča« da je voda otrovana. Kasnije smo se više puta sretali. Taj koji je došao s porodicom, radio je kao šef protokola u Diplomatskom klubu. Na svim koktelima i priredbama imali smo počasno mesto i poseban tretman.«³⁹

Ako se izuzmu prilagođavanje na novu sredinu i teškoće vezane za pokušaje Čaušeskuovog režima da rad stranih novinara učini što težim, početak Tomićevog mandata dopisnika obeležilo je i svojevrsno »zatišje pred buru« kada je reč o važnijim dešavanjima. Zapravo, za Tomića koji je u Bukurešt stigao iz »revolucionarnog« Novog Sada u jesen 1988. godine, pravi izazov bio je pronaći vest. Rumunsko društvo te 1988. godine bilo je na vrhuncu klime zatvorenosti što usled represije režima što zbog do tada neviđeno niskog životnog standarda, uslovljenog pokušajima Rumunije da isplati spoljni dug. U atmosferi u kojoj je praktično celo društvo više ćutalo i osluškivalo nego što je glasno negodovalo, Tomić je pokušavao da do vesti dođe u razgovorima sa običnim ljudima. Znanje rumunskog jezika kao maternjeg – ključna razlika u odnosu na prethodne dopisnike Tanjuga iz Bukurešta, ali i najveći deo jugoslovenskih diplomata – bilo je pritom od neizmerne koristi.

38 Tomić (2009): Više agenata nego krupne stoke, str. 31.

39 Ibid.

I u pogledu svoje mreže kontakata Tomić je brzo promenio kurs. Dok je po dolasku u Bukurešt po službenoj dužnosti bio usmeren pre svega na jugoslovenska predstavništva, a posebno ambasadu Jugoslavije u Bukureštu, vrlo brzo shvatio je da su njegovo »logično« profesionalno okruženje drugi strani dopisnici. Saradnja, koja je brzo prerasla u prijateljske odnose koje je negovao do kraja svog života, praktično se sama nametnula isprva sa dopisnikom čehoslovačke agencije ČTK Janošem Kokešom,⁴⁰ koji je stanovao u stanu pored u istoj zgradi, kao i sa dopisnikom bugarske agencije BTA Petjom Petkovim⁴¹ čiji su redakcija i stan bili dve zgrade dalje. Kao i Tomić i oni su bili u sličnoj situaciji vođenja »igre mačke i miša« sa rumunskim službama. Iako su dolazili iz država koje su bile deo Varšavskog pakta i time u poređenju sa nesvrstanom Jugoslavijom – u teoriji – bili bliži Rumuniji i njenoj verziji državnog socijalizma, i na njih su rumunske službe gledale s određenim podozrenjem. Bilo je to vreme *Glasnosti i Perestrojke*, velikih promena i u samom Sovjetskom Savezu, Gorbačov je započeo proces reformi koje će samo koju godinu kasnije dovesti do pada socijalističkih režima u celoj istočnoj Evropi. Čaušesku je u tom procesu važio kao nepopravljivo konzervativni »hardlajner« koji se nije libio, doduše oprezno, suprotstaviti se kursu Gorbačova zahtevajući od njega da se sačuvaju »dostignuća socijalizma«.⁴² Tomićev kolega iz bugarske agencije Petkov, koji je Bukurešt upoznao još s kraja 1960-ih godina tokom studija, stanje u Rumuniji sredinom 1980-ih jednom prilikom je upečatljivo opisao:

40 Janoš Kokeš je rođen 19. oktobra 1952. godine u selu Horna Kralova, region Šala, u južnoj Slovačkoj, kao prvo od četvoro dece. Roditelji su mu bili mađarske nacionalnosti. Nakon završene osnovne škole 1968. godine upisao je srednju tehničku školu u Komarnu. Tokom ovog perioda počeo je da se interesuje za politiku i bio je uspešan u novinarskom radu. Neposredno pre nego što je diplomirao, 1972. godine ponuđeno mu je da upiše studije u socijalističkom inostranstvu, a zbog političkog aktivizma i članstvo u komunističkoj partiji. Odabrao je univerzitet u Bukureštu, gde je u jesen iste godine počeo da studira jezike. Prihvatio je članstvo i kasnije, tokom studija, 1975. godine postao član Komunističke partije Čehoslovačke. Kako je ispunjavao uslove znanja rumunskog i mađarskog jezika primljen je u odeljenje za inostranstvo Čehoslovačke pres kancelarije u Pragu, gde je u jesen 1977. godine zaposlen za stalno. Ubrzo je dobio priliku da stekne i prva praktična iskustva na reprezentativnom mestu u Bukureštu. Usledila je godina obaveznog služenja vojnog roka i tri meseca obaveštajne prakse u Moskvi. U periodu 1980-1984 radio je kao dopisnik ČTK u Bukureštu, gde je ponovo postavljen 1988. U Bukureštu je kao jedini čehoslovački novinar doživeo dramatične dane u decembru 1989. godine, koji su usledili nakon promene bivšeg režima. Posle dve godine izveštavanja u Bukureštu i promena u ČTK-u, radio je za razne političare i predstavnike Češke i Slovačke Republike, na primer Vaclava Havela ili Vaclava Klause. Kasnije je radio i za Mađarsku novinsku agenciju MTI da bi nekoliko godina kasnije prešao u časopis za nacionalna manjine »Praško ogleдалo« gde je radio kao glavni urednik. Kokeš je objavio četiri knjige. Ima dvoje odrasle dece i živi sa suprugom u Pragu. Up. [memory of nations] (2016): János Kokes. ur. v. memory of nations. Prag. URL: <https://www.memoryofnations.eu/en/kokes-janos-1952>, poslednji pristup: 07.06.2024.

41 Petjo Petkov kao dopisnik bugarske agencije BTA radio je još od 1984. godine u Bukureštu, gradu koji je dobro poznao od ranije. Nakon završenih studija na Tehničkom univerzitetu »M. Lomonosov« u Gornjoj Orahovici od 1968. godine nastavio je studije na Ekonomskoj Akademiji u Bukureštu. Nakon povratka u Sofiju od početka 1990-ih godina od kraja života – Petkov je preminuo u novembru 2021. godine – radio je kao dopisnik iz Sofije za različite medije na bugarskom i rumunskom jeziku, između ostalih za Radio Slobodna Evropa kao i za francuski RFI. Up. [Radio Europa Liberă] (2021): La despărțirea de Petio Petkov, corespondentul Europei Libere în Bulgaria. U: Radio Europa Liberă, 16.11.2021.

URL: <https://moldova.europalibera.org/a/desp%C4%83r%C8%9Birea-de-petio-petkov-corespondentul-radio-europa-liber%C4%83-%C3%AEn-bulgaria/31564781.html>, poslednji pristup: 28.05.2024.

42 Gorbachev, Mikhail Sergeevich; Ceaușescu, Nicolae (04.12.1989): Minutes of Conversation between Gorbachev and Romanian Leader Ceaușescu. Wilson Center, 116247. First published in Serban Sandulescu's, »December '89. The Coup D'Etat Confiscated the Romanian Revolution« (Bucharest: Omega Press Investment, 1996), pp. 283–298. Translated in CWIHP Bulletin Nos. 12/13 by Mircea Munteanu, pp. 217–225. URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/minutes-conversation-between-gorbachev-and-romanian-leader-ceausescu>, poslednji pristup: 09.06.2024.

” Vrativši se u Rumuniju 1984. godine, kao dopisnik novinske agencije BTA, našao sam se u potpuno drugoj zemlji – nekoj vrsti Severne Koreje u poređenju sa relativno tolerantnim režimom bugarskog diktatora [Todora] Živkova. Postojao je potpuni nedostatak informacija, žestoka propaganda i [tajna policija] Securitatea svuda.«⁴³

Stvaranje ove posebne neformalne mreže stranih dopisnika Tomić je intenzivirao putem redovnih zajedničkih porodičnih izleta van grada gde su novinari bez prisluškivanja mogli razmenjivati informacije, ali i čestim međusobnim posetama i večernjim druženjima čiju je organizaciju preuzela Tomićeva supruga Nada. Vremenom su se »ekipi« pridružili i Stanislav Vojnarovič (*Stanisław Wojnarowicz*), dopisnik poljske agencije PAP, kao i kolege iz sovjetskog TASS-a, kubanske agencije Prensa Latina, ali i drugih medija iz istočne Evrope i Kine. Od zapadnih agencija, društvu novinara bi se povremeno pridružio samo italijanski kolega.

I pored sve bolje umreženosti, usled svojevrstne »oseke« značajnijih vesti za Tomića je značila da je u svom svakodnevnom radu morao vrlo oprezno da »osluškuje«, »čita između redova« i konačno razvije poseban talenat za predviđanje razvoja događaja. Ovaj novinarski »njuh«, sposobnost anticipiranja određenih političkih i društvenih promena, Tomić je zadržao do kraja života. U Bukureštu krajem 1980-ih godina svako »šuškanje« u javnosti, a posebno ono ispod radara bezbednosnih službi režima, moglo je biti vest.

Tako je u jesen 1989. godine Tomić slučajno saznao detalj koji će biti ne samo najava početka kraja Čaušeskuovog režima, već i prvi put ozbiljno ugroziti samog Tomića. Kako je to sam objasnio u januaru 1990. u razgovoru sa novosadskim listom *Stav*, povod za jednu od prvih prikrivenih akcija protesta protiv režima dao je sam Čaušesku: »Odlučan u odbijanju svakih promena koje bi oslabile rukovodeću ulogu Komunističke partije, Čaušesku je više puta izjavio da će u Rumuniji doći do promena sličnih kao u ostalim socijalističkim zemljama »kad na topoli rode kruške, a na vrbi grožđe.«⁴⁴ Kada su se jedne noći početkom decembra 1989. godine, u parku studentskog doma u Bukureštu pojavile jabuke i kruške zakačene o smrznute grane drveća, koje je rumunska tajna služba »Securitatea« do sledećeg jutra uspela da ukloni, za taj događaj, očito provokaciju na račun režima, jedva da bi neko i saznao. Kako je došao do te informacije i šta je usledilo, Tomić je jednom prilikom sam objasnio:

” Za taj događaj sam saznao sasvim slučajno od jednog našeg studenta koji se školovao u Bukureštu. To sam odmah povezao sa ponovljenim izjavama Čaušeskua da u Rumuniju »perestrojka« neće stići nikad, ili, kako je on to govorio, »kad na vrbi rodi grožđe, a na topoli kruške.«⁴⁵

Više kao kuriozitet, Tomić je sledeći dan poslao izveštaj redakciji Tanjuga u Beogradu. Ono što nije očekivao bilo je da je »[č]lanak [...] imao odjeka i u jugoslovenskoj i u stranoj štampi. On je inspirisao demonstrante koji su tada počeli da protestuju protiv politike Nikolaea Čaušeskua, da kroz grad nose granu okićenu kruškama

43 [Radio Europa Liberă] (2021).

44 Tomić, Petar (1990): Eksplozija kačamakama. U: *Stav* 4, 26.01.1990 (48), str. 24.

45 Lalić, Vojislav (2003): Bukurešt 1989. Oboren Nikolaje Čaušesku. U: Vojislav Lalić (ur.): *Tanjug je prvi javio*. Beograd: Tanjug, str. 73.

i jabukama. Domaćini su zvanično ćutali, ali do dopisnika je stiglo upozorenje da izbegava da se sam kreće po gradu.«⁴⁶ Samo nekoliko dana kasnije, Tomiću je tokom nereda na ulicama Bukurešta policija otvoreno zapretila da će završiti u ozloglašenom zatvoru za političke protivnike režima »Žilava«. Do toga srećom nije došlo, pre svega usled burnog razvoja događaja koji su usledili: 16. decembra 1989. godine, protesti protiv režima započeli su u Temišvaru, a već 21. decembra revolucija je stigla u glavni grad Rumunije Bukurešt. Istog dana, vojska, koju je režim poslao da uguši nemire, prešla je na stranu demonstiranja čime je započeo obračun između naroda i vojske sa jedne, a pripadnika tajne policije s druge. Sam Tomić koji je ne samo kontinuirano izveštavao o dešavanjima u Rumuniji, već i u nekoliko priloga detaljno prikazao događaje tih dana, više od dvadeset godina kasnije kratko je opisao težinu i ozbiljnost situacije:⁴⁷

” Erupcija nezadovoljstva naroda u decembru 1989. bila je neočekivanog intenziteta. Život mnogih ljudi bio je u opasnosti u momentu kada je u celom Bukureštu počelo da se puca. U kraju u kome sam stanovao puno se pucalo. 23. decembra jedan metak je pogodio okvir prozora. Tada sam rešio da evakušem porodicu. Kao novinar imao sam obavezu da jurim svuda, a pre svega na mesta gde je gorelo. Išli smo uvek zajedno u grupama od dva-tri dopisnika.«⁴⁸

Kako su brojke poginulih i ranjenih u pucnjava na ulicama Bukurešta rasle, a tajna policija ciljano likvidirala učesnike protesta, i za strane novinare je postajalo sve opasnije da se kreću po gradu. Odlasci u grupi stranih dopisnika bile su jedna od mera predostrožnosti.⁴⁹ Tako je bilo i kada se 21. decembra desio odlučujući obrt u revoluciji, kada se vojska priklonila demonstrantima, a Čaušesku rešio da sa suprugom napusti brod koji tone:

” U momentu kada su Elena i Nikolaje Čaušesku helikopterom napustili zgradu Centralnog komiteta, kolega iz BTA i ja probijali smo se Bulevarom Mageru ka CK. Vozili smo njegov »Vartburg«. Sa unutrašnje strane na staklo smo zalepili papir s natpisom BTA – Tanjug. Pred nama su se bulevarom kretale ka hotelu »Interkontinental« i sedištu Centralnog komiteta možda desetina hiljada ljudi. Između nas i hotela stajali su tenkovi i borbena kola. Pored vojnika na gusenicama i u kupolama, civili su visili kao grozdovi. Vojska je prešla na stranu demonstiranja, a devojke su kitile vojnike cvećem.

Dok smo se približavali na dve ulice od sedišta partije, na nebu se pojavio predsednički helikopter. Masa demonstiranja zanemela je za trenutak, a onda su, poput erupcije vulkana, odjeknule reči: »Diktator beži«. Počela je neviđena radost i opšte grljenje, a momci su bacali kape uvis. Na parteru višespratnica duž Bulevara Mageru, koji vodi do Univerziteta otvarali su se prozori. Pažlji-

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Pored teksta koje objavljujemo u nastavku, svakako treba istaći i dokumentarni film Zorana Cvetkovića »Dopisnik i diktatura« iz 2010. godine. Up. Cvetković, Zoran (2010): Dopisnik i diktatura. Sa Petrom i Nadom Tomić. Radio-Televizija Vojvodine. Srbija. *Radio-Televizija Vojvodine*, 2010.

⁴⁸ Ocolijan (2010).

⁴⁹ Uprkos tome, po Tomićevim rečima, »[u] rumunskoj revoluciji život je izgubilo sedam stranih novinara i fotoreportera. Francuza Žan Luj Kalderona sam upoznao u [hotelu] »Interkontinental«. Bio je fotoreporter stanice TV5. Pao je kada ga je pregazio tenk koji se kretao punom brzinom.« Up. ibid.

vo, da nekog ne povrede, službenici su počeli da izbacuju iz kancelarija, biblioteka, knjižara, portrete i knjige Nikolajeva i Elene Čaušesku, njihova sabrana dela. Za tili čas ulica je bila popločana diktatorovim slikama. Tad je neko iz grupe ispred nas uzviknuo ›demo na televiziju«. Posle pedesetak metara izdvojili smo se pobočnom ulicom i pohitali da javimo najvažniju vest koji je čekao ceo svet: ›Čaušesku je pao«.«⁵⁰

I zaista, ovu i ostale vesti Petra Tomića⁵¹ tokom revolucije u Rumuniji su iz dana u dan prenosili ne samo vodeći jugoslovenski nego i svi relevantni svetski mediji – od vodećih novinskih agencija poput *Associated Press*,⁵² *United Press International*,⁵³ francuskog *AFP*-a ili (zapadno-) nemačke *dpa*⁵⁴ preko listova *Financial Times*,⁵⁵ *Los Angeles Times*⁵⁶ ili nemačkog dnevnog lista *taz*, *die tageszeitung*. »Dopisnik jugoslovenske agencije Tanjug navodi da je lično bio svedok gaženja studenata tenkovima.« – bile su reči kojima je 21. decembra najavljena prva vest na glavnim večernjim vestima (*Tagesschau*) prvog programa zapadnonemačke državne televizije ARD u 20 časova.⁵⁷ Kao i u nekim drugim prilikama, i ovoga puta, vesti o značajnim dešavanjima u svetu – Tanjug je javio prvi. Ispostaviće se nažalost, da je ovo bio i poslednji put, da je Tanjug na osnovu ekskluzivnosti svojih vesti mogao da opravda visoki ugled u svetu agencijskog novinarstva koji je uživao nakon decenija objektivnog obaveštavanja. Samo nekoliko godina kasnije uništena je Jugoslavija, a Tanjug, upregnut u propagandnu mašineriju jednog drugog autoritarnog režima, započeo je dug proces raspadanja, sve dok i sam, kao ozbiljna novinska agencija, nije potpuno uništen.

Nakon revolucije svaka vest iz Bukurešta koju je Tomić slao za Beograd bila je doslovno novost. Političke i društvene promene dešavale su se iz dana u dan. Od prvih predsedničkih izbora 1990. godine do protesta protiv nove vlasti već u leto iste godine – Tomić je dinamiku tzv. tranzicije iz prve ruke upoznao već u Bukureštu. Rumuniju nije, međutim, zatrešla samo promena političkog i ekonomskog sistema,

50 Tomić, Petar (2009): Diktator i na nebu nepoželjan.

51 Up. npr. Tomić, Petar (22.12.1989): Revolt Reportedly Spreading in Many Towns. FBIS-EEU-89-245, 22 December 1989, str. 72. Bukurešt. Tanjug.

52 Associated Press (1989): More Deaths in Romania. U: *The Christian Science Monitor*, 21.12.1989. URL: <https://www.csmonitor.com/1989/12/21/ofill21.html>, poslednji pristup: 20.05.2024; Associated Press (1989): Troops Fire on Protesters in Bucharest. East Bloc: Widespread demonstrations reported throughout Romania. U: *Los Angeles Times*, 21.12.1989. URL: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1989-12-21-mn-1209-story.html>, poslednji pristup: 20.05.2024.

53 Laszlo, Erika (21.12.1989): Romanian protesters defy bullets as uprising spreads. Bucharest. UPI. URL: <https://www.upi.com/Archives/1989/12/21/Romanian-protesters-defy-bullets-as-uprising-spreads/6303630219600/>, poslednji pristup: 25.05.2024; Gunnels, Kerry (1989): Security forces open fire on Bucharest protesters. U: *United Press International*, 22.12.1989. URL: <https://www.upi.com/Archives/1989/12/22/Security-forces-open-fire-on-Bucharest-protesters/8671630306000/>, poslednji pristup: 20.05.2024.

54 *dpa/afp/taz* (1989): In Rumänien wütet das Militär. U: *taz. die tageszeitung*, 21.12.1989 (2993), 1, 4. URL: <https://taz.de/!1786968/>, poslednji pristup: 25.05.2024.

55 Dempsey, Judy (1989): Ceausescu fights to keep power. U: *Financial Times*, 22.12.1989 (31031), str. 1; Dempsey, Judy (1989): Excerpts from trial of Ceausescu. U: *Financial Times*, 28.12.1989 (31037), str. 4.

56 Powers, Charles T. (1989): Troops Fire Into Crowds in Romania. U: *Los Angeles Times*, 22.12.1989. URL: <https://www.latimes.com/world/la-fg-soviet-archive-1989dec22-story.html>, poslednji pristup: 18.05.2024.

57 ARD (1989): Tagesschau. 21. Dezember 1989, 20 Uhr. ARD, 21.12.1989. URL: <https://www.tagesschau.de/multimedia/video/video-ts-49232.html>, poslednji pristup: 25.05.2024.

već i pravi zemljotres koji se u maju 1990. godine osetio i u Bukureštu. O svim ovim događajima Tomić je izveštavao redovno šaljući vesti u Jugoslaviju, državu koja je i sama u tom periodu prolazila kroz mnogo veće potrese koji su je vrlo brzo potpuno i uništili.⁵⁸

Iz revolucije u rat – kraj Jugoslavije i napuštanje novog Tanjuga

U Novi Sad se Tomić vratio u leto 1991. godine.⁵⁹ Stanje u kom je zatekao novosadsku redakciju Tanjuga bilo je potpuno drugačije od onoga koje je pamtio pre odlaska u Bukurešt. Dugogodišnji odgovorni urednik, a vremenom i Tomićev porodični prijatelj, Jovan Vavić se u međuvremenu penzionisao. U redakciji je Tomić zatekao ne samo nove kolege i novo rukovodstvo, već i potpuno promenjen koncept agencijskog novinarstva. Od renomirane svetske agencije, predvodnika globalne mreže novinskih agencija pokreta nesvrstanih i jednog od vodećih izvora vesti u svetu⁶⁰ Tanjug se pretvorio u organizaciju čije je izveštavanje sve više stavljano u službu propagande režima Slobodana Miloševića. Neposredno nakon prvih nemira, a zatim i oružanih sukoba u Hrvatskoj u leto i jesen 1991. godine, novosadska redakcija dobila je novu važnu ulogu: počela je da izveštava iz ratnih područja.

Mada su svi novinari bili uključeni u rad na novim zadacima, iz današnje perspektive nije teško prepoznati koji od novinara je bio »kao stvoren« da se uputi na redovne »izlete« na teritoriju susedne republike, a vrlo brzo i međunarodno priznate strane države Hrvatske. Razloga je bilo nekoliko. Na osnovu iskustva sa oružanim sukobima iz Rumunije, Tomić, koji zbog srećom vremenom zalečene povrede ruke u mladosti nije služio čak ni redovni vojni rok, već je važio za oprobano izveštača iz kriznih područja, pa je redovno morao da odlazi na prve linije fronta. Dodatni razlog bilo je pitanje Tomićeve lojalnosti: u periodu nakon rušenja starog »autonomaškog« rukovodstva u Vojvodini Tomić se nalazio kao dopisnik u Bukureštu. Da nije, pitanje je da li bi »diferencijaciju« 1989. godine, tj. čišćenje svih struktura, pa i re-

58 O razvoju Tanjuga poslednjih godina i njegovom statusu kao režimskoj agenciji vidi npr. Vukasovich, Christian; Boyd-Barrett, Oliver (2012): Whatever happened to Tanjug? Re-loading memory for an understanding of the global news system. U: *International Communication Gazette* 74 (8), str. 693–710; vidi takođe: Vobič, Igor; Milić, Kristina; Milojević, Ana (2022): Remembering Tanjug. Analysing the Re-Articulation of Journalistic Roles at the National News Agency of Socialist Yugoslavia. U: *Prispevki za novejšo zgodovino* 62 (1), str. 103–122; o najnovijem razvoju nakon gašenja Tanjuga vidi: Milinkov, Smiljana; Gruhonjić, Dinko (2021): Politički klijentelizam u medijima u Srbiji – Slučaj agencije Tanjug. U: *Sociologija* 63 (1), str. 72–95.

59 Tomić je 1. jula 1991. zvanično prijavljen kao novinar novosadske redakcije Tanjuga. Up. Novinska agencija Tanjug (09.08.1991): Redakcija Tanjuga za AP Vojvodinu Novi Sad. Broj 051-GL-11. Privatna arhiva Petra Tomića.

60 O međunarodnom značaju Tanjuga vidi npr.: Ivačac, Pero (1978): The Flow of News: Tanjug, the Pool, and the National Agencies. U: *Journal of Communication* 28 (4), str. 157–162; Pinch, Edward T. (1978): The Flow of News. An Assessment of the Non-Aligned News Agencies Pool. U: *Journal of Communication* 28 (4), str. 163–171; Slaček Brlek, Sašo (2022): The Non-Aligned News Agencies Pool and the Paradox of Self-Sufficiency. U: *Prispevki za novejšo zgodovino* 62 (1), str. 37–63; o saradnji u južnoj Americi sa Inter Press Servisom (IPS) vidi takođe: Giffard, C. Anthony (1984): Inter Press Service. News from the Third World. U: *Journal of Communication* 34 (4), str. 41–59.

dakcija, preživeo ili bi i sam kao »bivši« ili čak kao »autonomaš« brzo završio karijeru u Tanjugu. Čak i unutar male, a dugi niz godina i vrlo skladne novosadske redakcije, u trenutku jačanja srpskog nacionalizma, ali i »nacionalizama različitih zavičaja« – bilo je to vreme u kojem je u Novom Sadu kulminirao sukob između »dođoša« i »starih Vojvođana«, »Sremaca« i »Srbijanaca«, »Crnogoraca«, a kasnije posebno »Bosanaca« – postepeno je dolazilo do određenih razlika u stavovima. Nakon odlaska Vavića u penziju, koji je zadržao jugoslovensku orijentaciju, u redakciji su radili i ljudi koji su delili Vavićeve pozicije, ali i delom nove kolege koje nisu imale većih zadržki prema novoj političkoj liniji Beograda i konceptu »Srbije iz tri dela« koja je faktičkim ukidanjem autonomije Vojvodine ponovo »postala cela«. I pored odsustva iz redakcije, bilo je očigledno da je Tomić od početka, već iz poštovanja, držao stranu Vaviću.

Konačno, početak devedesetih godina obeležilo je i sve otvorenije prozivanje »nepodobnih« na osnovu pretpostavljenog ili stvarnog osećanja etničke pripadnosti. Od nekadašnjeg »radnog naroda« praktično preko noći napravljen je novi »srpski narod« u čije ime je Miloševićev režim započeo i vodio ratove. Taj »narod« godinama je služio kao izgovor za sve što je usledilo: uništavanje državnih institucija režim je nastavio organizovanom pljačkom nekadašnje društvene svojine, a ubrzo i podrškom oružanih sukoba na teritoriji drugih jugoslovenskih republika, da bi konačno usled uvođenja međunarodnih sankcija i sve veće međunarodne izolacije najveći deo stanovništva sopstvene države držao kao taoce i stabilizovao vlast. Istorijski posmatrano, ironično i istovremeno tragično je to što je Komunistička partija, koja je svojevremeno stvorila socijalističku Jugoslaviju i odlučujuće organizovala njenu izgradnju, dopustila da u ime iste te partije »drugovi« iz Saveza Komunista Srbije tu državu unište. Novi »srpski narod«, odnosno dobar njegov deo, Miloševića je svesrdno podržavao. Taj deo naroda svakako je bio i ostao mnogo veći od šačice onih koji su se u tom periodu i otvoreno suprotstavljali ratu želeći mir i zajednički život u Jugoslaviji. Toj šačici pripadao je i Petar Tomić koji je u slobodno vreme skoro sramežljivo sa suprugom odlazio na male i simbolične antiratne proteste u Novom Sadu. Sramežljiv i vrlo oprezan bio je i njegov odnos sa kolegama i novim šefovima u Tanjugu koji su na vrhuncu ponovnog otkrivanja »srpstva« samo čekali »pogrešan korak« novinara koji je bio ne samo profesionalno uspešniji, već i na izgled »sumnjivog etničkog porekla«. Ono što se u Vojvodini decenijama podrazumevalo – višejezičnost, pripadnost različitim narodima i narodnostima, a kasnije ponovo »otkriveno« kao multietničnost i multikulturalnost – postalo je mana, a Tomić je tek nekoliko meseci nakon prestanka važenja principa »bratstva i jedinstva« pretvoren u »Rumuna«. Ako bi dakle i stradao na ratištu u Hrvatskoj, šteta bi iz perspektive novog rukovodstva novosadskog Tanjuga bila simbolična.

O putovanjima Petra Tomića u Borovo Selo, Vukovar, okolinu Osijeka, Ilok, Erdut i druga mesta u periodu od jeseni 1991. do početka 1992. godine ne zna se puno. Jedan od svedoka rada medija iz Srbije na ratištu u tim delovima Hrvatske u tom periodu bio je fotoreporter *Borbe* Miloš Cvetković Cvele. Mnogo godina kasnije, u razgovoru sa novinarima povodom objavljivanja njegove zbirke fotografija, u vezi sa radom kolega iz drugih medija istakao je da su bili ograničeni u radu i izloženi što cenzuri što manipulacijama: »Urednici su ih ciljano slali tamo gde su ubijeni i stra-

dali Srbi, kao da niko od Hrvata nije nastradao. Mnogi materijali ostavljeni u redakcijama su uništeni, a ja sam sve čuvao kod sebe kao da sam znao da se radi o istorijskim dokumentima«, objasnio je tom prilikom Cvetković.⁶¹

Sam Tomić godinama o tome niti je pričao niti je pisao, ako izuzmemo same vesti sa ratišta iz tog perioda. Jedini preostali tekst u kome beleži neka od svojih sećanja iz tog perioda objavljujemo u ovom zborniku. Već na osnovu tih svakako selektivnih sećanja jasno je, međutim, da su ga događaji iz tog perioda isto koliko i urušavanje svake profesionalne etike samog Tanjuga naveli na odluku da prvi put u karijeri odbije radni zadatak: kada je novosadska redakcija Tanjuga trebalo da pošalje nekog od iskusnijih novinara da pomogne pri formiranju nove agencije u srpskom delu ratom zahvaćene Bosne i Hercegovine, Tomić je glavnom uredniku objasnio svoje viđenje stvari: »Ima u redakciji kolega koji se godinama busaju u grudi i hvale ljubavlju prema svom zavičaju u Bosni – znate šta, da moj Banat gori, ja ne bih čekao da me neko pita, odavno bih bio tamo da pomognem.« Koliko je ovakav stav Tomića, koji se nikada u karijeri ni sa kim nije sukobljavao, ostavio utiska, ne možemo znati. Činjenica je da na »zadatak« u Pale nije otišao. Ali je zato ubrzo, iako »na rate«, konačno otišao iz Tanjuga.

U leto 1993. godine Tomić je sa porodicom ponovo otišao u Bukurešt. Ovoga puta on i supruga su prihvatili ponudu preduzeća »Zepter« da zajedno sa nekolicinom predstavnika firme iz Jugoslavije osnuju predstavništvo u Rumuniji i pomognu da se pokrene biznis. Uprkos novom poslu u privredi u svežem istočnoevropskom kapitalizmu Tomić nije želeo da napusti novinarski poziv, pa je još 1. septembra 1993. godine, pred sam polazak za Bukurešt, uz pomoć tadašnjeg urednika spoljnopolitičke rubrike u beogradskom nedeljniku *Vreme* i starog kolege iz Tanjuga Dušana Reljića, zatražio akreditaciju kao stalni dopisnik ovog lista u Bukureštu.⁶² Tomić je *Vremenu* iz Bukurešta poslao svega nekoliko priloga, a nedugo zatim i sam Reljić je otišao u inostranstvo. Kako je pisanje za nezavisne medije u ovom periodu bilo ne samo nedovoljno lukrativno za izdržavanje porodice, već često i rizično,⁶³ Tomić se jedno vreme potpuno posvetio poslu u privredi. Tek 1994. godine, nakon nekoliko poziva Tanjuga, konačno je pristao da s vremena na vreme iz Bukurešta pošalje poneku vest.

Tanjugov dopisnik Dragan Marković iz Rumunije se već bio vratio za Beograd, pa iz Bukurešta u tom trenutku za Tanjug nije više izveštavao niko. Tomića su pritom već na samom početku ovog drugog – moglo bi se reći »slučajnog« – mandata dočekali dugovi u koje je dopisništvo Tanjuga u Bukureštu zapalo, kao i brojne sudske tužbe. Samo za neplaćene kirije za stan, firma koja je izdavala prostorije potraživala

61 Up. [Lupiga] (2022): Potresne fotografije rata u Vukovaru koje je snimio hrabri Cvetković: Sloboda do temelja. U: *Autonomija*, 23.09.2022. URL: <https://autonomija.info/potresne-fotografije-rata-u-vukovaru-koje-je-snimio-hrabri-cvetkovic-sloboda-do-temelja/>, poslednji pristup: 14.06.2024.

62 Up. Reljić, Dušan, Foreign Affairs Editor, *Vreme* (31.08.1993): Information: Petar Tomić our permanent correspondent in Bucharest. Privatna arhiva Petra Tomića.

63 Novinar Tanjuga i bivši dopisnik ove agencije u Bugarskoj Petar Rakočević samo nekoliko godina kasnije suspendovan je zbog teksta objavljenog u listu *Naša borba*. Up. Radivojević, Vesna (1997): Kažnjen zbog teksta u »neprijateljskim novinama«. Pretnja otkazom zbog članka o izborima u Bugarskoj objavljenog u »Našoj borbi«. U: *Naša borba*, 13.05.1997. URL: http://www.yuorpe.com/nasa-borba/arhiva/Maj97/1305/1305_20.HTM, poslednji pristup 30.07.2024.

je više od 50 hiljada američkih dolara.⁶⁴ Ni sam Tomićev status nije bio optimalan – rešenja koja je od Tanjuga dobijao bila su vremenski ograničena,⁶⁵ a status je me-njan od »stalnog dopisnika« do »stringera« – po potrebama beogradske redakcije i sredstvima koja je Tanjug želeo ili mogao da izdvoji. Jednom prilikom, Tomiću je iz Tanjuga objašnjeno da vesti »može da šalje ili od kuće ili iz svoje firme«, a kada je Tomić odlučio da prekine tu neprofesionalnu improvizaciju, Tanjug je pristao da pošalje novo rešenje, razume se, vremenski ograničeno.

Istovremeno, od Tomića se, kao i svih dopisnika Tanjuga u inostranstvu, već od 1994. godine zahtevalo, da na osnovu Ugovora o sponzorstvu Tanjugovih dopisništava »za potrebe sponzora dostavljaju tražene dodatne poslovne informacije. Ova obaveza se odnosi[la] kako na sponzora koji finansira [...] dopisništvo, tako i na sve sponzore ukoliko imaju potrebu za dodatnim informacijama.«⁶⁶ Koliko su informa-cije Tanjugovih dopisnika o ceni ovog ili onog proizvoda na tržištu neke zemlje dop-rinele razvoju privrede u Jugoslaviji tokom devedesetih godina 20. veka ne moramo ni nagađati, konačan rezultat je poznat. Ono što je zanimljivo je grčevit pokušaj Tanjuga da uprkos svemu održi određeni privid ozbiljne agencije. U tom smislu, dopis-nicima, ali i svim odgovornim urednicima u Jugoslaviji u nekoliko navrata slate su instrukcije vezane za poboljšanje kvaliteta izveštavanja.⁶⁷ Istine radi, kvalitet izveš-tavanja ispostavio se kao daleko bolji od kvaliteta i ozbiljnosti svega ostalog u Ta-njugu u tom periodu.

Ono što je Tomić pre drugog odlaska u Bukurešt možda i pretpostavljao,⁶⁸ ali na svojoj koži osetio tek tamo, bio je potpuni nedostatak odgovornosti Tanjuga u Beo-gradu: tokom svog drugog mandata od Tanjuga mesecima nije dobijao nikakav no-vac,⁶⁹ a trebalo je da prođe mnogo godina da bi mu tek nakon sudskog procesa deo

64 Up. Locato S.A. (27.01.1994): Sudu Sektora 2. 1261/1994. Privatna arhiva Petra Tomića; Firma »Lokato«; Stan, Mircea (17.05.1995): Sudu Sektora Dva. Broj 3629. Privatna arhiva Petra Tomića; Locato S.A.; Stan, Mircea (05.10.1995): Stanje duga na dan 05.10.1995. br. 7299. Privatna arhiva Petra Tomića.

65 Up. Novinska agencija Tanjug; Jovanović, Slobodan (05.06.1995): Rešenje. Broj 051-01-11-982. Privatna arhiva Petra Tomića.

66 Novinska agencija Tanjug; Tomić, Radmila (11.10.1994): Dopisništvo Tanjuga u Bukureštu, g-din Petar Tomić. Privatna arhiva Petra Tomića. Vidi i: Novinska agencija Tanjug; Zupan, Dušan (17.08.1994): Dopisništvo Tanjuga u Bukureštu, g-din Petar Tomić. Privatna arhiva Petra Tomića.

67 Up. npr. Novinska agencija Tanjug; Zupan, Dušan (13.09.1994): Svim dopisnicima Tanjuga; dežurnim urednicima: SPR, UPR i emisije. Privatna arhiva Petra Tomića. Pritom, nije bilo neuobičajeno da Redakcija u Beogradu dopisnicima šalje sugestije, savete ili čak i otvorene zahteve – u ovom slučaju radilo se o skoro paničnom paušalnom pokušaju odgovornih u Tanjugu da dopisnike i urednike »prodrma«. U vezi sa savetima kolega iz Beograda koje je Tomić dobijao vidi npr. Novinska agencija Tanjug (21.03.1989): Poruka dopisniku Tanjuga u Bukureštu – Petru Tomiću. Privatna arhiva Petra Tomića.

68 Određene poteškoće sa prebacivanjem novca Tomić je imao još tokom svog prvog mandata, ali su u poređenju sa problemima nakon 1994. oni bili zanemarljivi. Up. Novinska agencija Tanjug (09.04.1990): Poruka dopisniku Tanjuga u Bukureštu – Petru Tomiću. Privatna arhiva Petra Tomića.

69 U tom smislu vrlo ilustrativna je prepiska između Tomića i različitih službi Tanjuga pred kraj njegovog mandata 1996. godine. Up. Dopisništvo Tanjuga u Bukureštu (22.02.1996): Za Direktora Tanjuga i Finansijsku službu. Privatna arhiva Petra Tomića; Denda, Milorad (25.01.1996): Poruka Petru Tomiću, dopisniku Tanjuga u Bukureštu. Privatna arhiva Petra Tomića.

te sume bio isplaćen.⁷⁰ Tako je Tomić praktično od svoje ušteđevine finansirao izveštavanje Tanjuga iz Bukurešta, sve dok mu konačno, početkom 1996. godine, nije saopšteno da mu se mandat završava krajem februara. Povratak u Novi Sad odložen je, međutim, za kraj školske godine njegovih sinova, a Tomić je od 1. avgusta 1996. godine ponovo raspoređen »na radno mesto novinara-dopisnika iz Novog Sada«. ⁷¹

»Može, ali samo ako ću se baviti spoljnom politikom« – prelazak u novosadski »Dnevnik«

Povratak u Novi Sad u leto 1996. godine za Tomića je predstavljao još jedan prelomni momenat. Nakon skoro deset godina izveštavanja iz revolucije, jurenja od jedne do druge demonstracije, boravaka na ratištu i dve selidbe u inostranstvo zatekao se ponovo u svom gradu – bez jasne profesionalne perspektive, a potencijalno i bez načina da ishrani porodicu. Znao je da neće biti lako, ali je odlučio da sledeći kompromis bude ujedno i poslednji.

Pošto nije želeo da ostane u Tanjugu, pokušao je da obnovi veze sa starim kolegama iz novosadskih novinarskih krugova. Kako se redakcija novosadskog Tanjuga nalazila na prvom spratu zgrade »Dnevnika«, Tomić je do početka devedesetih uglavnom poznao većinu kolega. Po svom drugom povratku iz Bukurešta starih poznanika u »Dnevniku« skoro da i nije više bilo, a dobar deo novinara koje je znao od ranije mogao je sresti samo u gradu ili redakcijama novonastalih novina i časopisa poput *Nezavisnog*.

Ipak, slučaj je hteo da, umesto da Tomić pronađe posao, posao opet pronađe njega. Nekoliko meseci kasnije novosadski *Dnevnik*, pod čvrstom kontrolom režima, rešio je da pokrene svoj nedeljnik. Za koordinatora ovog u lokalnom kontekstu prestižnog projekta određen je Mile Stanivuk koji je više svojim strpljenjem i istrajnošću nego ne previše svetlom perspektivom režimskog nedeljnog lista uspeo da okupi ipak solidne saradnike. Znajući ponešto o sudbini mnogih starih novinara *Dnevnika* i previranjima na medijskoj sceni Novog Sada u prvoj polovini devedesetih godina, Tomiću je bilo jasno da je ponuda da se uključi u rad novog *Nedeljnog Dnevnika* bila težak kompromis. Ipak, s obzirom na okolnosti i više nego skromne izgleda da se honorarima izdržava porodica, pristao je – pod jednim uslovom: zahtevao je da mu se

70 Tanjug su tokom godina tužili mnogi novinari. Neki su na sudu imali više, neki manje uspeha – sramota za Tanjug pritom ni tada ni kasnije nije interesovala skoro nikoga. Do sredine devedesetih godina 20. veka brojni novinari napustili su Tanjug i priključili se radu novih agencija poput Bete ili FoNeta. Jedan od njih bio je i Slobodan Marković, Tanjugov novinar koji je kao »pojačanek« tokom revolucije u Rumuniji poslat u Tanjugovu redakciju u Bukureštu. Samo nekoliko godina kasnije bio je i sam dopisnik Tanjuga iz Atine, da bi odatle, napustivši Tanjug, izveštavao za novu beogradsku agenciju »Beta«. Godinama kasnije, Tomić je održao kolegijalne odnose sa njim i kao urednik spoljnopolitičke rubrike njegove vesti redovno objavljivao u novosadskom *Dnevniku*. Neki drugi, često renomirani novinari Tanjuga poput Dušana Reljića, nov poziv pronašli su kao politički analitičari ili naučnici u inostranstvu.

71 Novinska agencija Tanjug; Dopisništvo u Novom Sadu (09.08.1996): Rešenje. 051-11-121. Privatna arhiva Petra Tomića.

prepuste isključivo spoljnopoličke teme u novom listu. Odlično je poznao međunarodni kontekst, znao je kako da dođe do zanimljivih tema i vesti iz stranih agencija, a da se pritom ne »kalja« bavljenjem lokalnim dnevnim političkim sadržajima. Jedini način da se koliko-toliko drži starog novinarskog vrednosnog kodeksa, a da ne bude cenzurisani ili ubrzo otpušteni, bio je da se potpuno posveti brojnim značajnim dešavanjima u svetu. Krajem 1996. godine potpisao je ugovor, tačnije »Sporazum o preuzimanju radnika« između Tanjuga i novosadskog »Dnevnika«.⁷²

Tako je Tomić od dopisnika koji je iz inostranstva slao vesti »kući« počeo da od kuće prikuplja i obrađuje teme iz inostranstva. Pišući o Iraku, bliskom istoku, američkoj ili evropskoj politici, trudio se i sve veštije uspevaio da izbegne vezu između svetске i domaće politike. Istini za volju, taj »svet« je nakon mirovnog sporazuma u Dejtonu krajem 1995. godine jedno kratko vreme prilično i zaboravio na Miloševićevu »krnju« Jugoslaviju. Ako se izuzmu lokalni izbori krajem 1996. i protesti koji su zatim usledili zbog krađe glasova,⁷³ prvi povod za veće interesovanje i ozbiljnije intervencije međunarodne zajednice za bivšu Jugoslaviju usledio je tek krajem 1998. godine na početku rata na Kosovu. Sam *Nedeljni Dnevnik* koji je unutar kompanije »Dnevnik« imao poseban status tihe, male redakcije, nedugo nakon osnivanja ugašen je. Problemi sa finansiranjem koji su mučili sve zaposlene »Dnevnika« – plate nisu isplaćivane mesecima – rešavali su se tako što bi rukovodioci uspeli da od režima izmole neki novac, koji bi se onda u gotovini donosio u zgradu da bi zaposleni po celu noć brojali pare, kako bi ujutru mogli kolegama da isplate bar deo zaostalih plata.

Nakon gašenja *Nedeljnog Dnevnika* Tomić je 15. jula 2000. godine prešao u redakciju dnevnog izdanja *Dnevnika*.⁷⁴ Ni ovoga puta, pitanje resora nije se postavljalo: Tomić je uveliko bio prihvaćen kao najbolji spoljnopolički stručnjak i rubriku »Svet« uređivao je do odlaska u penziju 2012. godine. Tako je Tomić, i nakon što je napustio novosadsku redakciju Tanjuga, na posao svakog dana odlazio u istu zgradu, s tim da mu je kancelarija bila nekoliko spratova više. Iz perspektive Tomićeve novinarske karijere, posao u *Dnevniku* na papiru nije bio preveliki napredak, ali mu je u vreme potpunog haosa i nasilja koje je iz korena promenilo i novinarski zanat i lokalnu medijsku scenu, omogućio da se profesionalno dalje razvija i usavrši kao poznavalac međunarodne politike. Okolnosti u kojima je to radio bile su donekle još teže nego u slučaju Tanjuga.

Novosadski *Dnevnik*, nekada jedan od važnijih dnevnih listova u Jugoslaviji, i tokom režima Slobodana Miloševića devedesetih godina se pozivao na svoje slavno istorijsko nasleđe: *Dnevnik* je u vreme socijalističke Jugoslavije nastao kao naslednik lista *Slobodna Vojvodina* koji je osnovan kao glas otpora protiv fašističke okupa-

72 Novinska agencija Tanjug; »Dnevnik« Holding (30.12.1996): Sporazum o preuzimanju radnika. Privatna arhiva Petra Tomića.

73 O studentskim protestima vidi npr. Tomić, Đorđe (2009): Ulične studije – Odsek: protest! Studentski protesti tokom »ere Milošević«. U: Đorđe Tomić; Petar Atanacković (ur.): Društvo u pokretu. Novi društveni pokreti u Jugoslaviji od 1968. do danas. Novi Sad: Cenzura, str. 188–237.

74 »Dnevnik – Redakcija Dnevnik« JP Novi Sad; Vlaović, Dušan (14.03.2001): Ugovor o radu. Privatna arhiva Petra Tomića.

cije.⁷⁵ Međutim, od političkih promena u oktobru 1988, a pre svega 1989. godine, *Dnevnik* sa tim nasleđem nije imao ničeg zajedničkog. Tokom takozvane »diferencijacije«, u biti akcije otpuštanja »kadrova« na koje se sumnjalo da su lojalni tek smenjenim »autonomašima«, posao su izgubili mnogi novinari i saradnici.

Istovremeno je usled sve veće centralizacije Srbije nakon 1988. godine i finansiranja pokrajinskih medija postalo sve neizvesnije. Tek nekoliko većih beogradskih novina i časopisa moglo je računati na redovno finansiranje. U Vojvodini se situacija dodatno zaoštrila, jer je osnivač, kasnije vlasnik svih starih »društvenih«, odnosno novih državnih medija, pre višestranačja bio Socijalistički Savez Radnog Naroda, a kasnije Skupština Vojvodine. Kako su u Vojvodini prvi višestranački izbori za pokrajinski parlament održani tek 1992. godine, mandate delegata iz vremena socijalizma praktično je »nasledila« (jedina) partija naslednica i Saveza Komunisti i Socijalističkog Saveza Radnog Naroda – Socijalistička partija Srbije.⁷⁶ To je značilo da su Miloševići »jogurt revolucionari« iz 1988. godine postali novi vlasnici svih pokrajinskih medija u to vreme.⁷⁷ Pošto se svako pominjanje Vojvodine, a posebno njene autonomije, smatralo sumnjivim, posebno novosadski mediji su bili pod još većom kontrolom režima nego mediji u drugim delovima Srbije, jer se od njih očekivalo da izveštavaju u duhu novog srpskog jedinstva. *Dnevnik*, sada »očišćen« od neprijateljskih elemenata, prednjačio je u podršci režima. Tako je i kritika i starih i novih vođovodanskih »autonomaša« u tom periodu bila usmerena pre svega protiv novosadskog *Dnevnika*.⁷⁸

Stavljanje pod kontrolu *Dnevnika* bilo je za novu vlast u gradu i u pokrajini vrlo važno: kao najveće i najznačajnije dnevne novine u pokrajini, koje su bile u službi »starih autonomaša«, list je do oktobra 1988. godine predstavljao najjače (kontra-) propagandno oružje u Vojvodini. Zato je od 1989. i doživeo najveće promene u uređivačkoj politici. Za prvog novog glavnog i odgovornog urednika postavljen je Dragan Radević. Još u vreme socijalističke Jugoslavije izbačen iz beogradskog (saveznog) dnevnog lista *Borba*, Radević je kasnije prešao u *Politiku*, gde je, osim za »pozajmljivanje« svog imena za objavljivanje tekstova, čiji su autori želeli da ostanu anonimni, bio prilično neupadljiv. Prema svojoj koristi unutar redakcije i u skladu

75 Prvi broj *Slobodne Vojvodine* bio je štampan 15. novembra 1942. godine u Novom Sadu. Prvi urednik bio je narodni heroj Svetozar Marković – Toza, a prvi broj štampan je u kući Čire Šovljanskog. Uprkos žrtvama list je nastavio da izlazi, a kao dnevni list počinje da se štampa nakon oslobođenja Novog Sada i pod imenom *Slobodna Vojvodina* objavljuje se do 30. decembra 1952. godine. Na osnovu ankete među čitaocima od 1953. godine menja ime u *Dnevnik*. Samo preduzeće »Dnevnik« tokom decenija razvija se u jednu od najvećih novinsko-izdavačkih kuća u Jugoslaviji, sa svojom štamparijom, sopstvenim prometom i još 30 drugih izdanja. U »Dnevnikovoj« štampariji štampaju se novine i časopisi na svim jezicima naroda i narodnosti u tadašnjoj SAP Vojvodini.

76 Up. Kolundžija, Denis (2012): Višestranačka skupština AP Vojvodine. 1992–2012. Novi Sad: Skupština Autonomne Pokrajine Vojvodine.

77 »Na osnovu Odluke Skupštine AP Vojvodine od 18.12.1990. godine NIŠDP Dnevnik se na osnovu Zakona o javnom informisanju organizuje kao Novinsko-izdavačko štamparsko javno preduzeće Dnevnik i upisuje u Registar Privrednog suda Novi Sad rešenjem Fi. 1012/91. Kao osnivač u Registar je upisana Skupština AP Vojvodine.« U: [Dnevnik] (2017): Istorijat Dnevnika. Novi Sad. URL: <http://www.dnevnik-ad.com/istorijat>, poslednji pristup: 17.06.2024.

78 Liga socijaldemokrata Vojvodine (14.11.1990): Redakciji lista »Dnevnik«. Liga socijaldemokrata Vojvodine (Arhiva stranke, Novi Sad). Izjava za štampu.; vidi takođe: Lučić, Aleksandar (1992): Atina, a provincija? Novosadski klub o informisanju. U: *Nezavisni Index* 1, 16.10.1992 (11), str. 12.

sa svojom novinarskom reputacijom u Beogradu, Radević je u jednom trenutku dobio nadimak »noga od stola«.⁷⁹

Za novog vojvođanskog premijera Radomana Božovića, Radević je, međutim, predstavljao »pravog čoveka« za ulogu koja mu je namenjena u novosadskom *Dnevniku*. Radilo se pre svega o nalogu da se promovise pohvalno izveštavanje o vladajućem režimu i spreče bilo kakvi »opozicioni tonovi«. Nova politika brzo je dovela do prvog talasa ostavki pojedinih novinara u uređivačkom timu. Oni koji nisu oterani tokom »diferencijacije« 1989. godine, sami su polako odlazili iz lista. Pojačali su se pritom i otvoreno nacionalistički komentari i izjave u listu.

Nisu, međutim, svi zaposleni trajno ostali u stanju tihe rezignacije: vrlo brzo, Radevića i njegov tim, zamenike glavnog i odgovornog urednika Mileta Stanivuka i Milana Belovića, kao i direktora preduzeća Karadžića, neki od zaposlenih su optužili za proneveru finansijskih sredstava. Ovaj prvi protest, koji je krajem septembra 1992. godine organizovalo šezdesetak novinara lista nezadovoljnih ukupnim stanjem u »Dnevniku«,⁸⁰ nastavljen je tokom proleća 1993. i doveo je do štrajka u kojem je učestvovalo oko 1.500 radnika redakcije, a od maja 1993. godine protestu su se priključili i zaposleni »Dnevnikove« štamparije.⁸¹ Glavni zahtevi štrajkača bili su ostavke glavnog i odgovornog urednika Radevića i glavnog i odgovornog urednika »Dnevnikovog« poljoprivrednog časopisa *Poljoprivrednik* Obrada Lučića. Uprkos velikom pritisku štrajkača – rukovodstvo »Dnevnika« čak je odlučilo da angažuje privatnu službu obezbeđenja – do smene rukovodstva nije došlo. Radević je uspeo da dobije neophodnu podršku režima, pre svega Radovana Pankova, jednog od glavnih učesnika »jogurt revolucije«, a štrajk je završen.

Sukob između rukovodstva »Dnevnika« i novinara pritom nije prestao ni nakon završetka štrajka. Iako su štrajkači izdejstvovali ostavku direktora preduzeća, do promene glavnog urednika i uređivačke politike nije došlo. Radević je zadržao svoju funkciju, ali je ipak odlučio da većinu svojih dužnosti prepusti Milanu Beloviću, jednom od onih novinara koji su se odmah posle »jogurt revolucije« istakli kroz opsežnu kritiku starih »autonomaša«. Verovatno najznačajnija posledica štrajka bilo je s druge strane otpuštanje preko trideset novinara i članova redakcije lista. Prema izveštajima opozicionog novosadskog lista *Nezavisni*, 24 od 34 otpuštena novinara bila su poreklom iz Vojvodine, a 15 iz samog Novog Sada. Isticanje geografskog porekla u izveštajima tog vremena kao glavnog motiva za otkaze⁸² pritom nije nedostajalo ni u tumačenjima nezavisnih medija: animozitet prema štrajkačima »objašnjavan« je takođe »zavičajem« dvojice odgovornih – i novi direktor Milenko Šakotić i zamenik glavnog i odgovornog urednika Belović bili su poreklom iz Bosne i Herce-

79 Benašić, Ivan (1992): I stvori Bog nogu od stola. Novi prilozi za diferencijaciju. U: *Nezavisni Index 1*, 26.06.1992 (3), str. 10.

80 Nikolin, Ljubiša (1992): »Dnevnik«: Drž'te Radevića! U: *Nezavisni Index 1*, 01.10.1992 (10), str. 8.

81 Uzelac, Milana (1993): Pankov ne da vezira Radevića. Mesec dana »Dnevnikovog« štrajka. U: *Nezavisni 2*, 21.05.1993 (25), str. 15.

82 Sukobi u javnosti u ovom periodu znali su da pojedince izlože medijskoj hajci. Tako je državna televizija Srbije u svojim izveštajima o štrajku u novosadskom »Dnevniku« posebno isticala članove štrajkačkog odbora Ivana Benašića i Damira Dodleka kao napadače, sugerišući da njihov protest ima veze sa njihovim prezimenima koja su zvučala »nesrpski«. S obzirom na rat u Hrvatskoj koji je besneo samo nekoliko kilometara zapadno, prezimena koja su ukazivala na »problematično poreklo« bila su više nego dovoljan razlog da se neko diskredituje.

govine.⁸³ Takva atmosfera straha, sve veći nacionalizam kao i sve teži uslovi života usled inflacije i ratova bili su dodatni razlozi za Tomića da se 1993. odluči da sa porodicom ode iz zemlje i privremeno napusti novinarstvo.

Kako je međutim izgledao ostatak medijske scene u Novom Sadu u prvoj polovini devedesetih godina? Šta se u međuvremenu dešavalo u novinarskim krugovima u Novom Sadu i šta je Tomić zatekao po povratku iz Bukurešta 1996. godine?

Ako izuzmemo opisanu situaciju u »Dnevniku« – o sličnoj sudbini radija i televizije da i ne govorimo – broj novina u kojima je Tomić mogao pronaći zaposlenje, ali i okvir za ozbiljan dalji profesionalni razvoj, bio je vrlo mali. Zapravo, od ukupno skoro 900 listova koji su 1990. godine izlazili u Srbiji, do 1993. godine ostalo je 418. Tek od 1994. godine broj novinskih naslova ponovo se polako povećavao, ali nije dostigao nivo od pre raspada Jugoslavije sve do kraja 1990-ih.⁸⁴

U Novom Sadu je neposredno posle »jogurt revolucije« 1988. godine samo nekoliko manjih listova zadržalo izvesnu slobodu da otvoreno i kritički izveštava o politici i drugim temama u Vojvodini. Jedan i verovatno najvažniji od njih bio je časopis *Stav*. Osnovan 1987. godine kao naslednik časopisa Saveza socijalističke omladine Vojvodine *Glas omladine*, *Stav* je za nekoliko godina napredovao od »šarenog« omladinskog lista do »ozbiljnog« političkog časopisa sa kvalitetnim sadržajem koji je zabeležio neke od najvažnijih svedočanstava o političkom ambijentu u periodu od 1988. do 1991. godine. Između ostalog, *Stav* je objavio nekoliko specijalnih izdanja o »jogurt revoluciji« sa brojnim dokumentima demonstiranim i pedantno sastavljenim spiskovima partijskih funkcionera koji su podneli ostavke u različitim mestima u Vojvodini, ali i brojne izveštaje o novim političkim organizacijama u pokrajini kao i različite tekstove o (ugroženim) pravima nacionalnih manjina. Dok su prvi brojevi časopisa pratili izvesnu objektivnost u izveštavanju, vremenom je sve više prevladavala jasna »autonomaška« interpretacija, često u vidu otvorene kritike »dođoša«, koji su usled rušenja starog pokrajinskog rukovodstva preko noći zauzeli važne javne pozicije. Stoga ne čudi što je upravo redakciji *Stava* povereno objavljivanje posebnog izdanja, zapravo zbornika radova sa »okruglog stola« vođovodanskih »autonomaša«, koji je održan u januaru 1993. godine.⁸⁵ Ovakva otvorena podrška »autonomaških« intelektualnih krugova značila je ujedno i kraj časopisa: rukovodstvo »Dnevnika«, kome je *Stav* formalno pripadao, blokiralo je objavljivanje izdanja i naredilo da se časopis ugasi.

Takođe iz krugova omladine, ovoga puta sa Univerziteta u Novom Sadu, potekla je inicijativa za pokretanje još jednih novina, koje su se tokom devedesetih razvile u jedini nezavisni list u Vojvodini koji je izlazio bez većih prekida: *Nezavisni*. Osnivanje ovakvog lista omogućile su dve okolnosti. Prvo, deo »diferenciranih« novinara je krajem 1989. godine osnovao »Nezavisno društvo novinara Vojvodine« okupljajući dovoljno ljudi za osnivanje novog lista.⁸⁶ Drugo, ideja o novom »objektiv-

83 Džajić, Marina (1993): Vojvodani opasni po »Dnevnik«. Zakon o prinudnim odmorima na popravnom. U: *Nezavisni* 2, 24.09.1993 (34), str. 30–31.

84 Nikolić, Ivana (2000): Publishing in Serbia. U: Michael Biggins und Janet Crayne (ur.): Publishing in Yugoslavia's successor states. New York; London; Oxford: Haworth Information Press, str. 85–126, ovde str. 99.

85 Berisavljević, Živan (1993): Poštovani. U: Svenacionalni demokratski front (ur.): Autonomija Vojvodine danas. Rasprava na okruglom stolu održanom 9. I 1993. u Novom Sadu. Novi Sad: Svenacionalni demokratski front, str. 5.

86 Ramač, Mihal (1994): Cena čistog obraza. U: *Nezavisni* 3, 06.05.1994 (50), str. 10.

nom« listu u Vojvodini naišla je na veoma dobar odziv i u delu bivšeg uredništva studentskog lista *Index*, koji se osamostalio posle promena u redakciji krajem osamdesetih godina. Tako je 1992. godine nastao časopis *Nezavisni Indeks* čiji je prvi glavni urednik bio bivši novinar *Indexa* Robert Čoban.⁸⁷ Tokom samo nekoliko godina, u međuvremenu preimenovani list *Nezavisni: vojvođanski građanski list* etablirao se kao najznačajniji opozicioni vojvođanski nedeljnik. Iz današnje perspektive, može se reći da je *Nezavisni* tokom svog desetogodišnjeg postojanja okupio gotovo sve viđenije vojvođanske novinare. Iako su mnogi od njih u isto vreme objavljivali i za druge nezavisne časopise, kao što su beogradski listovi *Vreme*, *Republika*, do 1994. *Borba*, a od 1995. *Nаша borba* i *Danas*, list *Nezavisni* i »Nezavisno društvo novinara Vojvodine« bili su njihova prva »kuća«. U izvesnom smislu, to je istovremeno bila »tačka kristalizacije« novog vojvođanskog (autonomaškog) medijskog pejzaža, iako saradnja unutar uredničkog tima nije uvek tekla glatko, jer je i vojvođanska novinarska »scena« bila sve samo ne jedinstvena.⁸⁸ Tom krugu novinara pripadali su pored Mihala Ramača i Dimitrija Boarova još i Teofil Pančić, Žužana Serenčeš, Ljubiša Nikolin, Petar Petrović, Radovan Balać, Branislava Opranović, Mile Isakov, Jan Briza, Larisa Inić, Dinko Gruhonjić, Milena Putnik i drugi. *Nezavisni* je zapravo tek krajem 1999. godine dobio neku vrstu konkurencije u vidu nedeljnika, a od 5. septembra 2000. godine dnevno lista *Vojvodina*, mada su mnogi novinari nastavili da pišu za oba lista. Nakon »oslobođenja« redakcije *Dnevnika* posle rušenja Miloševićevog režima 2000. godine i prestanka rada *Nezavisnog* 2002. godine, u Novom Sadu je osnovan još i *Građanski list*, koji, međutim, nikada nije dostigao domet i značaj *Nezavisnog* tokom devedesetih godina, jer je prvenstveno i bio zamišljen kao novosadski lokalni list. Izlazio je samo nekoliko godina i prestao sa radom 2009. godine. Drugih značajnijih listova od početka devedesetih gotovo da nije ni bilo.⁸⁹

87 Čoban je, međutim, samo kratko ostao glavni urednik. Nakon što je učestvovao u osnovanju *Nezavisnog*, već 1993. godine posvetio se svom novom »šarenom« časopisu *NI Svet*, kasnije preimenovanom u *Svet* da bi se tokom devedesetih godina sve više se okrenuo komercijalnom, pa i senzacionalističkom novinarstvu koje je trajno obeležilo njegovu karijeru.

88 O izjavi bivšeg glavnog i odgovornog urednika *Nezavisnog* Mihala Ramača 1997. godine da je list izgubio nezavisnost prihvatanjem delimičnog finansiranja od opštinske uprave Novog Sada, kao i o podjednako kritičkom odgovoru Dimitrija Boarova vidi: Boarov, Dimitrije (1997): Nezavisnost bez zaštite. U: *Nezavisni* 6, 26.08.1997 (235), str. 26–27.

89 Jedan od izuzetaka bio je nedeljnik *Novosadski nedeljnik* koji je izlazio između 1997. i 2004. godine i koji je kao »ne-autonomaški« opozicioni list predstavljao svojevrsni »kontra-projekat« *Nezavisnom*, iako nikada nije ostvario značajniji javni uticaj. Ovaj list delom je finansirala novosadska gradska uprava. Generalno je bilo vrlo malo trajnih alternativa dnevnom listu *Dnevnik* i od 1993. godine opozicionom nedeljniku *Nezavisni*. Tako je, recimo, privatni ekonomski list *Panonija* izlazio samo u periodu 1992-1993. Osnovan 1997. godine, manje od godinu dana izlazio je i ekonomski dnevni list *Novosadski dan*, čiji je glavni i odgovorni urednik Nemanja Pavlović 1996. godine osnovao privatnu radio stanicu »Radio 5«, a 1999. godine i privatnu televiziju »Kanal 9«.

Dobre ideje nisu uvek dovoljne – uspon i pad prvih nezavisnih novina na rumunskom jeziku u post-jugoslovenskoj Vojvodini

Krajem 1999. godine, jedva pola godine od kraja bombardovanja NATO alijanse Savezne Republike Jugoslavije, politička situacija u zemlji sve više se zaoštravala. Rezultati vladavine režima Slobodana Miloševića nakon više od decenije uključivali su ne samo uništavanje socijalističke Jugoslavije,⁹⁰ provociranje i vođenje ratova protiv gotovo svih bivših federalnih jedinica nekadašnje zajedničke države, hiljade ubijenih i milione raseljenih ljudi, već i najtežu međunarodnu izolaciju, a od kraja 1990-ih godina i potpuno ukidanje principa slobodnog demokratskog društva. Na masovne proteste građana i studenata 1996/1997. godine, režim je, između ostalog, 1998. godine odgovorio novim Zakonom o javnom informisanju i Zakonom o univerzitetu u pokušaju da uništi osnove poslednjih tragova kritičke misli u zemlji. Početak rata u martu 1999. godine značio je i početak vanrednog stanja u kome je ujedno zavladao i skoro potpuni medijski mrak. Međutim, i u tom mraku rad nezavisnih medija se nastavio. Uprkos velikoj nesigurnosti i nervozu kako režima tako i udružene opozicije, koja se plašila represije, nezavisne novine, časopisi i radio stanice, tokom 2000. godine, uoči izbora u septembru i protesta koji su doveli do konačne smene režima, odigrale su važnu ulogu pre svega u pogledu mobilizacije i sprečavanju režimskog monopola nad informisanjem. S obzirom na odnos vlasti prema nezavisnim medijima – od zamrzavanja sredstava i naplaćivanja kazni do progona, pa čak i ubistava novinara, sve opcije su bile u igri – o slobodnom i necenzurisanom izveštavanju u državnim medijima praktično nije moglo biti reči.

Koliko je ova eskalacija događaja uticala na odluku Petra Tomića da baš krajem 1999. godine okupi grupu ljudi – porodicu, prijatelje i kolege – i pokrene sopstveni list, teško je proceniti. Verovatnije je, međutim, da je iskusni Tomić, anticipirajući moguća previranja i u novosadskom »Dnevniku«, rešio da pokuša da u vidu sopstvenih novina stvori »odstupnicu« koja bi mu omogućila da nastavi da se bavi svojom profesijom – objektivno i bez cenzure. Kako bi pritom izbegao preveliku pažnju, rešio je

⁹⁰ Iako Milošević svakako nije samostalno uništio Jugoslaviju, valja istaći da je sistematsko uništavanje institucija države započeto upravo nakon što je on preuzeo i učvrstio vlast unutar Saveza Komunističke Srbije. Prvi njegov značajan uspeh osvajanja šireg političkog uticaja unutar partije i same Jugoslavije, a ujedno i početak rušenja institucija bilo je uklanjanje pokrajinskog rukovodstva tadašnje SAP Vojvodine i Predsedništva Pokrajinskog komiteta Saveza Komunističke Srbije 1988. godine. Miloševićeva odgovornost za konačni rezultat tzv. »jogurt revolucije« vezana je pre svega za otvorenu podršku demonstracija »solidarnosti sa Srbima i Crnogorcima na Kosovu« unutar partije, ali i u medijima. Ta odgovornost svakako je neuporedivo veća u poređenju sa izostalim reakcijama saveznih rukovodilaca SKJ koji su »drugove« u Novom Sadu naprosto ignorisali, prepuštajući ih na milost i nemilost Miloševiću. Nakon što je »ulica« 1988. godine uspešno smenila jedno rukovodstvo, isti recept je upotrebljen za promenu rukovodstva u Crnoj Godi i na Kosovu. Formalni put rešavanja problema već krajem 1988. godine time je izgubio svaki smisao, a institucije države su obezvređene. U kojoj meri je to odlučujuće uticalo na dalji politički razvoj Jugoslavije – o tome se svakako može diskutovati – »jogurt revolucija« svakako jeste bila prelomna tačka koju mirne savesti možemo smatrati početkom kraja socijalističke Jugoslavije.

da se okrene onom delu javnosti koji je u to vreme u Jugoslaviji odnosno Srbiji ionako bio marginalizovan, ali i potpuno bezopasan po režim – rumunskoj manjini.

Tako je Tomić registrovao časopis *Secolul 21* (21. vek). List je 18. januara 2000. godine upisan u registar pod brojem 2929. Prvi broj – broj nula ili pilot – pušten je u štampu 14. februara 2000. godine u 12 časova u štampariji »Forum« u Novom Sadu. Promocije su održane narednih dana u Novom Sadu, Zrenjaninu i drugim mestima u kojima živi rumunsko stanovništvo, a novi časopis promovisala je i Radio-televizija Novi Sad. Cena primerka je iznosila 20 dinara, a list se mogao kupiti u prodavnicama i privatnim kioscima u većini rumunskih naselja u Vojvodini.

Uvodnik prvog izdanja je potpisao Petar Tomić kao glavni i odgovorni urednik, između ostalog navodeći da će list biti posvećen celoj porodici kao i u posebnoj meri »privatnicima odnosno delatnosti malih preduzeća« u rumunskim selima, ali da će pre svega »pisati otvoreno o svemu što se tiče života Rumuna, kod nas i u celom svetu«. ⁹¹ Intervju broja objavljen je na prvoj strani, prvo sa predsednikom opštine Alibunar, a u narednom broju sa predsednikom opštine Sečanj. Treća strana je bila rezervisana za aktuelna pitanja rumunske manjine, odnosno njene nevolje. Jon Čizmaš, predsednik Zajednice Rumuna u Jugoslaviji, bio je prvi sa kojim je objavljen intervju na ove teme. Sledile su stranice 4 i 5, posvećene svetu biznisa, uključujući i male reklame, a zatim spoljnopolitička rubrika »Međunarodni život«, u kojoj je objavljen intervju sa Dimitrijem Djakovim, tadašnjim predsednikom parlamenta Republike Moldavije, a krajem 1980-ih i početkom 1990-ih godina dopisnikom sovjetske novinske agencije TASS iz Bukurešta i Tomićevim kolegom. Pavel Gatajancu je uređivao kulturnu rubriku u kojoj su objavljeni članci povodom 2000. godine koja je proglašena godinom poznatog rumunskog pesnika Emineskua. Rubrika je uključivala i spisak institucija u Vojvodini koje su nudile kulturne programe na rumunskom jeziku: muzeja, galerija, biblioteka. U želji da se časopis otvori i za veliku dijasporu vojvođanskih Rumuna, deveta stranica je bila posvećena »Rumunima u svetu«. List je pored toga uključivao rubrike o obrazovanju, omladini, feljton, kao i savete za domaćice, delove koji je uređivala Tomićeva supruga Nada, kao i rubrike posvećene hobijima, sportu i humoru. ⁹²

Kako su sam koncept i realizacija ovog prvog broja bili uspešni i generalno atraktivni, podrška čitalaca bila je velika, ali se uglavnom završavala na pohvalama. Ono što je bilo neophodno da novine zažive nedostajalo je pritom i čitaocima i uredništvu – novac. Ideja, da će reklame malih preduzeća u Srbiji krajem 1990-ih godina pokriti bar troškove, nije se ostvarila. Ipak Tomić i njegov urednički kolektiv nisu odustajali: drugi broj izašao je 1. aprila 2000. godine, sa još zanimljivijim sadržajima i čvrstom namerom da časopis počne da izlazi mesečno. Pitanje finansiranja trebalo je da se reši tako što bi svaka opština u kojoj postoje i rumunska sela finansijski podržala štampanje broja. Do toga nažalost nije došlo, a pored izostalih prihoda iz reklama ni prodaja nije bila na nivou očekivanja. Kako je to jednom prilikom objasnio Tomićev kolega i saradnik u časopisu Gatajancu: »ljudi su i siromašni i bez navike čitanja.« Istovremeno, Gatajancu je i rumunskim intelektualcima zamerao

⁹¹ Gătăianțu, Pavel (2009): »Secolul 21« – O apariție onorabilă în presa românească. U: *Europa: revistă de literatură, artă, cultură și tranziție* (2), str. 127–129.

⁹² Ibid.

što, »navikli na besplatne primerke nedeljnika ›*Libertatea*‹«, nisu pružili čak ni »dovoljno moralne podrške« pokretanju časopisa.⁹³ Da li bi se simboličnim tapšanjem po ramenu rumunskih intelektualaca *Secolul 21* duže održao, ne možemo znati. Ipak, nedostatak finansija – Tomičeva privatna sredstva bila su u tom trenutku više nego ograničena – bio je donekle i povoljna okolnost, jer je sprečio da se novonastali list ubrzo nađe na udaru režima, kako su »tadašnje vlasti [...] ›diskretno‹ počele da se [...] interesuju ko finansira novine. Zakon o informisanju dozvoljavao je konfiskaciju sredstava novina koja nisu bila po volji Miloševićevom režimu. Pritom su i jugoslovenske i rumunske vlasti bile ›iznenađene‹ pojavom lista.«⁹⁴ To interesovanje potrajalo je taman koliko i sam list – nestalo je već nakon prvih brojeva. U to vreme u generalno osiromašenoj Srbiji i Vojvodini »većina rumunskog stanovništva [...] bavi[la] se poljoprivredom i malo je [bilo] rumunskih kompanija u privatnim rukama koje bi mogle logistički da podrže nezavisnu publikaciju.«⁹⁵

Iako je bio vrlo kratkog veka, *Secolul 21* je do danas ostao jedini pokušaj pokretanja ozbiljnog nezavisnog lista na rumunskom jeziku u Vojvodini, koji je od početka zamišljen da se finansira isključivo od prodaje, kako bi osigurao nezavisnost i necenzurisani sadržaj. Više nego skroman komercijalni uspeh ove inicijative pritom samo dodatno ilustruje kako društveni kontekst i tešku poziciju javnog informisanja tako i odlučnost Petra Tomića da isproba sve, ne bi li ostao veran sopstvenim novinarskim standardima. Kao i nekoliko decenija ranije u redakciji *Tribune tinere-tului*, Tomić se i ovom prilikom pokazao više nego uspešan u tome da oko zajedničkog projekta okupi odlične saradnike. Pored njega i njegove porodice u radu redakcije i kao autori priloga učestvovali su i neki od viđenijih novinara tog vremena koji su objavljivali na rumunskom jeziku: Pavel Gatajancu, Niku Čobanu, Jonel Miat, Lučijan Marina, Vasile Barbu, Ileana Dorina Bulik, Đorđe Tolvai, Ferenc Koso, Marina Jablanov Stojanović i Silvija Bosiok, Mirča Konrad, Vikentije Jovanović, Marinika Čobanu, Trajan Todoran, Petru Onču i Rodika Grujesku.⁹⁶ Drugim rečima, koliko god da je Tomić pogrešno procenio komercijalni potencijal svog lista, toliko je još jednom pokazao svoje kvalitete u pogledu uredničkog posla i organizacije rada redakcije.

Od spoljnopolitičkog analitičara do hroničara svetskih kriza između dva veka

U pogledu dinamike društvenih i političkih previranja na prelasku iz 20. u 21. vek Srbija nije naravno bila jedinstvena. Za razliku od prostora bivše Jugoslavije, koje su, osim možda Slovenije, skoro deceniju bile zaokupljene sopstvenim sukobima, deve-

93 Ibid.

94 Ibid.

95 Ibid.

96 Ibid.

desete godine u istočnoj Evropi bile su period privikavanja na »kraj istorije«, tj. završetak hladnog rata, i prvih koraka ka liberalnoj demokratiji i tržišnoj ekonomiji. U istom periodu desila se i značajna transformacija nekadašnje Evropske zajednice u formalno još čvršće povezanu Evropsku uniju. Razvitak ovog »projekta mira«, koji je evropskom kontinentu osim zajedničkog slobodnog tržišta trebalo da osigura i veću političku stabilnost u znaku demokratije i ljudskih prava, vodio je ka najavljenj, a ubrzo i ostvarenoj integraciji bivših socijalističkih zemalja. Da će čitav ovaj proces proizvesti ne samo blagostanje, već i brojne nove probleme, videlo se vrlo brzo. Rastuće socijalne razlike uz istovremeno otvoreni anti-komunizam brzo su izrodile sve jače nacionalizme. Točak istorije polako se okretao unazad: umesto socijalnog pitanja i u istočnoj Evropi, ali i u zapadnom svetu, »kultura« i »identiteti« su postali teme, a ubrzo i skoro jedine koordinatne tačke javnih rasprava. Klasu je zamenila nacija, a u jednom trenutku i religija.⁹⁷ Odgovor demokratskih društava, pa čak i delova progresivne levice, na ove izazove tražen je u konceptima ljudskih prava, civilnog društva i »civilizacijske« snage liberalne demokratije. Zapravo, i dobar deo međunarodnih konflikata tumačen je iz perspektive demokratizacije i ljudskih prava. Ova diskurzivna paradigma u međunarodnim odnosima promenila se tek nakon napada na Svetski trgovinski centar u Njujorku i Pentagonu u Vašingtonu 11. septembra 2001. Ubrzo, SAD je započeo svoj rat protiv terorizma u koji se, u okviru NATO-a, uključio i najveći broj zapadnoevropskih država. U istoj meri u kojoj su teroristi kao neprijatelj bili organizovani u vidu malih lokalnih grupa širom kontinenta, i sam rat brzo se širio prateći ovu mrežu rasprostranjenu od Avganistana do Iraka. Ova nova vrsta sukoba poklopila se pritom sa sve bržim prenošenjem vesti putem interneta što je sve više menjalo i način izveštavanja medija. Promene u svetu možda se strukturno nisu razlikovale od promena prethodnih decenija. Informacije o pojedinim dešavanjima svakako su brže stizale do javnosti, utičući i na sam kvalitet vesti o ovim događajima i njihovu analizu, ali i na percepciju ljudi: utisak da se sve u svetu dešava istovremeno i da je sve u određenoj meri važno, postepeno je menjao i recepciju izveštaja. Brzina kojom su vesti prenošene samo u nekoliko godina potpuno se promenila, a konzumiranje kratkih vesti vremenom je počelo da zamenjuje čitanje temeljnih analiza. Istovremeno, zbog pojave praktično nebrojeno mnogo kanala informisanja došlo je do raspada dotle prilično jedinstvene javne sfere zasnovane na relativno ograničenoj ponudi informacija.

Ovakav, svakako vrlo grubo opisan razvoj vremena između dva veka, predstavljao je tematski »koordinatni sistem« sa kojim se Petar Tomić kao spoljnopolitički urednik *Dnevnika* suočavao i kojim se bavio iz dana u dan. U uslovima poslednjih godina Miloševićevog režima Tomić se prevashodno ograničavao na urednički posao, pa je rubrika »svet« koju je Tomić uređivao i nakon 2000. godine prenosila go-

⁹⁷ Mada je »nacionalno pitanje«, konkretno kategorija nacionalne pripadnosti, ali i verska praksa, imalo vrlo važno mesto i u »primenjenoj ideologiji svakodnevice« i u svakodnevnom životu u mnogim zemljama istočne Evrope, do kraja državnog socijalizma nacionalna pripadnost je, bar nominalno, tumačena u skladu sa socijalističkim odnosno komunističkim viđenjem. Socijalno pitanje uključivalo je nacionalnu emancipaciju, socijalna pravda mogla se ostvariti samo uz ravnopravnost naroda odnosno pojedinaca različitih nacionalnih pripadnosti. Od početka 1990-ih godina nacionalizam u svim istočnoevropskim zemljama dobija manje ili više antikomunistički predznak, dok religija i odgovarajuće verske organizacije – u različitoj meri u pojedinim državama – vrlo brzo dobijaju na javnom i političkom uticaju.

tovo isključivo kratke agencijske vesti, uključujući pre svega domaće agencije (Beta, FoNet i Tanjug), a njihovim posredstvom i međunarodne (AFP, Reuters). Ubrzo, međutim, Tomić je počeo da uređivanje i prenošenje vesti upotpunjuje svojim analizama međunarodne politike. Pritom je, zahvaljujući svom iskustvu, među kolegama u *Dnevniku* stekao renome vodećeg poznavaoца međunarodne politike, pa su mu poveravani i ekskluzivni zadaci poput intervjua sa tadašnjim kancelarom Nemačke Gerhardom Šrederom.⁹⁸

Nakon godina relativne autorske anonimnosti u kontekstu agencijskog izveštavanja,⁹⁹ svoje tekstove u *Dnevniku* je redovno potpisivao, ostavljajući time impozantnu bibliografiju o kojoj će još biti reči u ovom zborniku. Tako su čitaoci godinama redovno – u početku jednom do dvaput mesečno, a kasnije bar jednom nedeljno – imali prilike da se detaljnije informišu o aktuelnim međunarodnim dešavanjima, ali i da kroz Tomičeve tekstove dobiju pouzdana tumačenja i detaljne analize. Sami tekstovi tematski su pokrivali praktično sva značajnija dešavanja na svim kontinentima. Osim političkih i ekonomskih promena u Evropi, njegove analize uključivale su najrazličitije tematske komplekse: od trajnih konflikata na bliskom istoku, ratova i rušenja režima npr. u Iraku, kasnije Libiji, preko tzv. »arapskog proleća« i rata u Siriji sve do američko-ruskih odnosa, političkog razvoja u Latinskoj Americi, Severnoj Koreji, Kini itd.¹⁰⁰ Sa ove vremenske distance Tomičevi prilozi čitaju se kao jedna sveobuhvatna hronika kriza u svetu na prelazu iz 20. u 21. vek: od bezbednosne krize usled napada na SAD 2001. godine preko zdravstvenih kriza uslovljenih sve češćim epidemijama različitih bolesti do velike finansijske krize 2009. godine, od ratova preko ekonomskih mera do posledica klimatske krize – Tomić je iz nedelje u nedelju precizno »secirao« ove događaje, analizirajući procese, strukture, aktere, ali i različita tumačenja, mahom podjednako precizno predviđajući dalji tok, razvoj i posledice ovih prelomnih momenata u svetu. Jedno od tih predviđanja, koje se nažalost opet pokazalo tačnim, ticalo se rata u Ukrajini. Kao politički analitičar Tomić je od početka sukoba 2022. godine redovno gostovao u emisiji Marčela Dragana »Dobro veče Vojvodino« na Radio-televiziji Vojvodine gde je tumačio tok dešavanja i stavljao ih u širi kontekst međunarodnih odnosa. Na samom početku rata, već u prvoj svojoj analizi, na pitanje voditelja, šta od tog sukoba treba očekivati, odgovorio je: »Izvesno je da će Rusija i međunarodna zajednica ili »zapad« ovaj rat voditi do poslednjeg Ukrajinca.« U emisiji povodom druge godišnjice početka rata, voditelj je sumirajući nebrojene ljudske žrtve, milione izbeglica i ogromnu materij-

98 Up. Tomić, Petar (2003): Neraskidiva veza zajedništva i interesa. Intervju: Nemački kancelar Gerhard Šreder. U: *Dnevnik* 61, 29.10.2003 (20374), S. 2. Tomić je inače, kao dopisnik Tanjuga iz Bukurešta, redovno vodio razgovore sa visokim državnim funkcionerima poput tadašnjeg predsednika Rumunije Jona Ilijeskua ili rumunskog premijera Vakarojua.

99 Najveći broj Tomičevih vesti i izveštaja objavljen je u različitim medijima pod navodom »Tanjug«. Izuzetak predstavljaju tzv. »specijalci« – širi pregledi i analize koje je Tomić potpisivao te su tako i prenošeni. Anonimnost autora relativizuje i činjenica da je Tanjug, pored objavljivanja »specijalaca«, nudio i tzv. fono-servis: govorne priloge, snimljene preko telefona, u kojima se navodilo ime dopisnika Tanjuga koji izveštava. Redakcije radija i televizije te priloge su telefonom preuzimale iz beogradske centrale Tanjuga. Neki fono-izveštaji emitovani su pritom i po 20 i više puta. Većina dopisnika iz inostranstva slala je mesečno desetak takvih izveštaja, a neki i višestruko više, posebno u kriznim situacijama. Mada na osnovu dostupnih podataka ne možemo pouzdano znati koliko je takvih »javljanja« Tomić imao iz Bukurešta, realistična procena je da se radi o stotinama prenesenih fono-izveštaja u kojima je predstavljan svojim imenom.

100 Za kompletan pregled tekstova vidi komentarisanu bibliografiju u ovom zborniku.

jalnu štetu podsetio gledaoce i na ovu Tomićevu prognozu – nažalost tačnu, a ujedno i poslednju. Dalji razvoj rata u Ukrajini, čiji se kraj ni krajem 2024. godine ne nazire, Tomić nije doživeo. Preminuo je svega nekoliko nedelja kasnije u Novom Sadu.

Od starih dopisničkih mreža do podrške mladim novinarima u svetu novih medija

Period posle 2000. godine Tomićev novinarski rad obeležila je određena ustaljena rutina uredničkog posla. Kako se i sredina u kojoj je živeo i radio nakon demokratskih promena sve više otvarala ka inostranstvu, Tomiću su se zahvaljujući starim dopisničkim mrežama još iz vremena revolucije u Bukureštu otvorile nove šanse za profesionalni razvoj. Pošto je njegov stari kolega iz bugarske novinske agencije BTA, a u međuvremenu i jedan od najbližih porodičnih prijatelja, Petjo Petkov već radio kao dopisnik kako za »Radio Slobodna Evropa« tako i za francuski RFI (*Radio France International*), službu za inostranstvo francuskog javnog radio servisa, Tomić je odlučio da se kao saradnik priključi toj novoj mreži. U periodu od 2008. do 2011. redovno je za redakciju RFI na rumunskom jeziku izveštavao o različitim političkim, ekonomskim i društvenim događajima na prostoru bivše Jugoslavije: bilo da je reč o evropskim integracijama, bilateralnim posetama šefova država ili o razvoju penzijskog osiguranja u pojedinim post-jugoslovenskim društvima, Tomić je za RFI vrlo brzo postao pouzdan izvor i nezaobilazan saradnik. Za samog Tomića, ova saradnja otvorila je i nove mogućnosti povezivanja i daljeg širenja svoje nekadašnje mreže kolega mahom iz istočne Evrope, pa je redovno učestvovao i na zajedničkim sastancima i skupovima dopisnika francuskog radija. Jedan od zanimljivih skupova koje je RFI organizovao sa svojim dopisnicima bila je i javna diskusija u Bukureštu o ulozi novinara u Evropi u vreme krize na kojoj su pored Petra Tomića učestvovali i Matej Višnjiček (Pariz), Vilijam Totok (Berlin), Petru Klež (London), Mihaela Gergišan (Brisel), Petjo Petkov (Sofija), Monika Kihaja (Atina), Laslo Bihari (Budimpešta), Štefan Popesku (Italija) kao i Kventin Dickinson, šef biroa RFI u Briselu.¹⁰¹

U istom periodu Tomić sve više počinje da se bavi ulogom medija u tom istom svetu o kome je iz dana u dan pisao i razmišljao. Razvoj informacijske i komunikacijske tehnologije – samo za nekoliko godina novinari su pisaču mašinu, teleks i fiksnu telefoniju zamenili modernim ličnim računarima, mobilnim telefonima i internetom – doveo je do jedne potpuno nove brzine prenošenja vesti što se odrazilo kako na količinu informacija tako i na njihov kvalitet. Objavljivanje ekskluzivne »prve« vesti u bujici praktično istovremeno objavljenih informacija postalo je manje važno od »vidljivosti« te iste vesti na internetu. Način pisanja menjao se iz dana

¹⁰¹ Up. Institutului Cultural Român (2011): *Jurnalist în Europa, dezbatere cu corespondenții RFI România*. București, 02.06.2011. URL: <https://www.icr.ro/varsovia/jurnalist-in-europa-dezbatere-cu-corespondentii-rfi-romania/pl>, poslednji pristup: 18.05.2024.

u dan istom onom dinamikom kao i način recepcije informacija. Ako je u vreme pre interneta za novinara predstavljalo problem pronaći dovoljan broj izvora, u roku od samo nekoliko godina i najiskusniji profesionalci bivali su suočeni sa problemom prevelikog broja izvora i pitanjem kako proceniti koji od njih su zaista pouzdani. Za mlađe novinare, ma koliko im nove tehnologije bile bliske i svakodnevene, ovo »razgrtanje gomile sadržaja« i odvajanje važnog od nevažnog u moru informacija često je predstavljalo još veći izazov.

Takva razmišljanja Tomića su ubrzo navela na ideju da bi bilo dobro da i van svoje matične redakcije svoje iskustvo podeli sa mlađim kolegama. Dok je radeći u *Dnevniku* kao urednik svoje znanje redovno prenosio novim saradnicima učeći ih novinarskoj praksi, u periodu neposredno pre, a zatim i posle penzionisanja sve češće je učestvovao kao gostujući predavač na različitim treninzima za mlade novinare¹⁰² ili na međunarodnim skupovima na kojima se u svojim izlaganjima uglavnom osvrtao na rad u medijima, istoriju novinarstva, ali i druge aspekte kulturnog stvaralaštva.¹⁰³

Na neki način nastavljajući svoju mladalačku misiju okupljanja mladih novinara koju je započeo još u omladinskoj štampi 1970-ih godina, Tomić je vodio i kurseve u okviru serije »novinarskih ateljea« na rumunskom jeziku koje je Nacionalni Savet Rumuna tokom aprila, maja i juna 2012. godine organizovao u Zrenjaninu, Alibunaru, Novom Sadu i Vršcu. Same kurseve Tomić je koncipirao kao kombinaciju kratkih izlaganja i otvorene diskusije o najvažnijim temama, ali i praktičnih vežbi sastavljanja vesti, izveštaja itd. I ovom prilikom je isticao svoje osnovno pravilo: »ko želi dobro da piše, mora pre svega puno da čita.«¹⁰⁴ O prikupljanju i odabiru informacija da bi se napisala »vest po pravilima struke« Tomić je tom prilikom zabeležio:

” Šta god ko mislio, pisanje za medije, bez obzira da li su u pitanju novine, radio ili televizija, pravi je zanat koji se uči u velikim ateljeima, u redakcijama vodećih novina ili novinskih agencija. Novinarstvo je struka za intelektualce. Njom se ne može baviti bilo ko. Novinar mora posedovati dar za pisanje, a pre svega osećaj za prepoznavanje suštine u svakom okruženju. Alati za rad novinara su jezik i ideje. Da bi razumeo svet oko sebe i mogao ga opisati i objasniti drugima, novinar mora čitati što više, biti pravi intelektualac.«¹⁰⁵

102 Up. npr. Tomić, Petar (2012): *Jurnalistica este o meserie pentru intelectuali*. »Atelierul de jurnalistică« pentru tineret organizat de Departamentul pentru Informare al CNR. U: *Libertatea* 68, 30.06.2012, str. 6.

103 Jedan od takvih skupova bilo je 20. izdanje međunarodne konferencije »Banat – istorija i multikulturalnost« koje su od 26. do 28. juna 2015. godine u Rešici zajedno sa Rumunskim društvom za etnografiju i folklor iz Vojvodine i Institut za kulturu Rumuna iz Vojvodine organizovali Savet okruga Karaš-Severin i Univerzitet »Eftimie Murgu« iz Rešice. Nakon svečanog otvaranja 27. juna na Univerzitetu »Eftimie Murgu« učesnici su se podelili na šest različitih radnih grupa. Petar Tomić, zajedno sa Karmen Albert i Dumitruom Tomonijem, vodio je radnu grupu 2 posvećenu etničkim, kulturnim i konfesionalnim alteritetima od 19. do 20. veka. Konferencija je okupila ukupno 60 učesnika, od čega je 26 bilo iz Srbije, Hrvatske i Crne Gore. Up. Cherciu, Viorel-Dorel (2016): *Asociația Culturală »David Voniga« din Giroc, la Reșița*. U: Simona Ivuț und Anton Borbely (ur.): *Almanah 2016. Giroc: Consiliul Local Giroc; Primăria Comunei Giroc*. Vidi takođe: Tomić, Petar (2016): *Presa actuală între politică și realitate*. U: [Simpozioane Banatul. Istorie și multiculturalitate XXI] (ur.): *Literatura și presa scrisă în Banat VI. Zrenjanin, 14–16 iunie 2016. Zrenjanin*, str. 26.

104 Tomić (2012): *Jurnalistica este o meserie pentru intelectuali*.

105 Ibid.

Ista želja da svoja znanja i novinarsko iskustvo prenese mladima, podstakla ga je da 2023. godine konačno započne i rad na priručniku za novinarstvo na rumunskom jeziku – i stvori još jedno standardno delo. Nažalost, prerana smrt u maju 2024. godine sprečila ga je da sam dovrši ovaj dragoceni poduhvat.¹⁰⁶

Vreme za lepe stvari – povratak književnosti i kulturnim temama

U kojoj meri se za Tomića podrazumevalo da čitanje prethodi pisanju i koju važnost je od najmlađih dana pridavao književnom stvaralaštvu može se prepoznati i na osnovu niza njegovih tekstova o različitim književnim delima. Mada je u *Dnevniku* bio zadužen za »svet«, tj. za spoljnopolitičke teme, tokom godina iza sebe je ostavio niz prikaza novih izdanja:¹⁰⁷ romana, zbirki poezije, pa čak i filmova.¹⁰⁸ Ono što ove tekstove čini posebno zanimljivim jeste i posebna kontekstualizacija književnog dela, ali i njegove šire recepcije, koja prevazilazi uobičajenu književnu kritiku. Uz sopstvene misli o samim delima, Tomić se u ovakvim tekstovima znao kritički osvrnuti i na literarnu industriju i njenu površnost uslovljenu što komercijalnim što političkim interesima. To mu, recimo, nije promaklo ni u slučaju dobitnice Nobelove nagrade za književnost 2009. godine:

” Nobelova nagrada za književnost za 2009. godinu uručena je prošle nedelje Herti Miler, Nemici rođenoj u Rumuniji. I ranijih godina je nje-no ime figuriralo među nominovanima, ali se ovoga puta delo Herte Miler uklopilo na najbolji način u viđenja Komiteta koji je odlučio o laureatu. Ova godina je godina jubileja, dve decenije od pada komunizma i ujedinjenja Nemačke, a to su zapravo one stranputice i ljudska iskliznuća na koja Milerova upire prstom.

U zemlji u kojoj je Herta Miler rođena gde je više poznata kao »slučaj«, emigrantkinja koja je imala problema s Čaušeskuovom diktaturom, kulturna i najšira javnost je reagovala različito. Za rumunske izdavače delo Herte Miler nije nepoznato. Ipak, ona je bila samo manjinka koja je pronašla mir u svojoj matičnoj zemlji, u Nemačkoj. Rumunski izdavači, oni koji neguju antikomunističku viziju kulture, objavili su šest njenih knjiga. Međutim, te su knjige, sve do odluke Nobelovog komiteta, smatrane osrednjim štivom i prodavale su se po cenama koje su bile pet puta niže od realnih. Onda je [preko] noći literatura Herte Miler postala bestseller. Na ovom

¹⁰⁶ Uređivanje i finalne izmene skoro gotovog rukopisa preuzela je porodica, pa je za očekivati da će ova knjiga biti objavljena posthumno.

¹⁰⁷ Vidi npr. Tomić, Petar (2009): *Pesme ratnika i paora*. U: *Dnevnik* 67, 10.07.2009 (22415), str. 21; Tomić, Petar; Smolean, Teodora (2012): *Conceptută pentru toate categoriile de oameni tineri*. U: *Tineretea: revistă a tinerilor din Voivodina* 40 (5), str. 40; Tomić, Petar (2012): *Epsko putovanje kroz noć*. U: *Dnevnik* 70, 24.02.2012 (23356), str. 20.

¹⁰⁸ Vidi npr. prikaz filma Goran Paskaljevića »Kad svane dan« sa Mustafom Nadarevićem i Predragom Ejdosom u glavnim ulogama: Tomić, Petar (2013): *Serbia sărită de pe șine*. U: *Libertatea* 68, 2013 (3), str. 9.

našem Balkanu je sasvim normalno, prirodno i očekivano da i pisci i političari najbolje komuniciraju sami sa sobom. Dok se umivaju i gledaju u ogledalu, obožavaju svoj izgled, pamet, ideje... U toj komunikaciji sa sobom, uvek su »naj, naj« i malo ko im je ravan u svetu. Upravo zbog toga Herta Miler je i slučaj i primer, poučan i vredan svake pažnje za dozivanje pameti umišljenih nacionalnih veličina.«¹⁰⁹

Konačno, nakon skoro pola veka od svojih prvih književnih »kružoka« tokom kojih je sa srednjoškolskim drugovima u Vršcu čitao i raspravljao o poeziji,¹¹⁰ Tomić je 2016. godine pod naslovom »Decupaje« (isečci) objavio svoju zbirku analiza književnosti vojvođanskih autora na rumunskom jeziku.¹¹¹ Ovom knjigom Tomić je odao priznanje umetničkom doprinosu rumunske književnosti u bivšoj Jugoslaviji, ali istovremeno i rekonstruisao svojevrstu sliku Banata koja se u tim delima ocrtava, vešto je u svojim komentarima kontrastirajući sa savremenim realnostima svakodnevnog života. Bez obzira na to sa kojom od predstava rumunske kulture u Banatu bi se čitaoci pre identifikovali, Tomićeva nada bila je da kulturni život rumunske zajednice na ovim prostorima ostane podjednako vitalan, pa se u tom smislu njegovi »isečci« mogu shvatiti i kao podsticaj mladim autorima za nove književne radove. Oni stariji naime, već tada su polako odlazili, pa je Tomić sve češće o njihovom radu javno govorio na različitim komemoracijama.¹¹²

Petar Tomić – novinar, analitičar i hroničar kraja 20. i početka 21. veka

Novinarskom pozivu Petar Tomić je posvetio pune četiri decenije svog života. U tom periodu prešao je put od radija i televizije, zatim nedeljnika, preko novinske agencije do dnevnih novina, pa čak i osnivanja sopstvenog lista, opisujući time pun krug novinarskog zanata. Tokom svoje novinarske karijere tematski i žanrovski je obrađivao gotovo čitav spektar »klasičnih« rubrika koje pokrivaju praktično svake novine. Mada se u poslednjim godinama specijalizovao za spoljnu politiku, u svom radu je zadržao preciznost i agilnost agencijskog novinara, povremeno »očijukajući« sa držajima kulturne rubrike. U svakom drugom društvenom, ekonomskom i političkom kontekstu već sam ovakav staž bio bi impresivan. U kontekstu uništavanja Jugoslavije, kraja državnog socijalizma u istočnoj Evropi, ratova, revolucija te konačno »zgušnjavanju« višestrukih globalnih kriza, njegov put novinara po intenzitetu ravan je najsmelijoj avanturi.

109 Tomić, Petar (2009): Druga strana logorskog života. Nobelova nagrada za književnost: Herta Miler. U: *Dnevnik* 67, 13.12.2009 (22571). Vidi takođe: Tomić, Petar (2009): »Herta, ko...?«. U: *Dnevnik* 67, 13.10.2009 (22510), str. 14; Tomić, Petar (2009): Herta Müller, un nou nume al literaturii universale: de la minoritar la laureat Nobel. U: *Europa: revistă de literatură, artă, cultură și tranziție* 2 (3), str. 74–77.

110 Up. Tomić (2008): *Lăcrimat-o oare și lebăda de bronz*.

111 Tomić, Petar (2016): *Decupaje. Spirit etern și mereu viu: scrieri*. Zrenjanin: Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina (Biblioteca Cartea Științifică. Colecția Cercetări).

112 Vidi npr. [Dnevnik] (2016): *Sećanje na Floriku Ștefan*. U: *Dnevnik* 73, 20.06.2016 (24905).

URL: <https://www.dnevnik.rs/novi-sad/secanje-na-floriku-stefan>, poslednji pristup: 12.07.2024.

Mada na tom putu nikada nije bio sam – pored neograničene podrške porodice, Tomić je uvek negovao bliske kolegijalne odnose u svim redakcijama u kojima je radio – od početka do kraja vodio se principom nezavisnog i slobodnog mišljenja i pisanja. Iako je godinama kao član pratio i najvećim delom podržavao aktivnosti Nezavisnog društva novinara Vojvodine, do odlaska u penziju nije bio previše aktivan ni u ovom ni u Društvu novinara Vojvodine. Tek nakon 2012. godine sa suprugom se priključio dve godine ranije osnovanom Udruženju penzionera Radio-televizije Vojvodine,¹¹³ ponovo se povezavši sa nekim od kolega s početka karijere, sa kojima je zatim iz nedelje u nedelju provodio lepe trenutke tokom zajedničkih okupljanja ili povremenih grupnih izleta u druge gradove.

Iza sebe Tomić je ostavio nebrojene agencijske vesti – one se, od prebacivanja Tanjugove dokumentacije u Arhiv Jugoslavije u Beogradu pre nekoliko godina, sada mere u metrima arhivske građe – kao i stotine članaka objavljenih u svim relevantnim jugoslovenskim i međunarodnim medijima. Pregled tih tekstova, ali i svih ostalih njegovih dela, objedinjujemo u vidu komentarisane bibliografije u ovoj knjizi. Pored tekstova za medije, Tomić je pisao i naučne radove, a bio je i jedan od autora srpsko-rumunskog rečnika objavljenog 2012. godine¹¹⁴ kao i rumunsko-srpskog rečnika, koji sadrži oko 50.000 odrednica, a čije objavljivanje nažalost nije doživeo. Dok bi već i mali deo svega što je objavio bio dovoljan za solidnu biblioteku, Tomić je svom novinarskom »esnafu« kao i široj javnosti »ostao dužan« samo jedno delo – knjigu o sopstvenom putu jugoslovenskog novinara s kraja 20. i početka 21. veka.

Profesionalan, vredan i posvećen, za značajan doprinos razvoju novinarstva, Tomić je 2018. godine dobio prestižnu nagradu »Zlatno pero« Društva novinara Vojvodine,¹¹⁵ sledeći i u tom pogledu svog starog prijatelja, urednika i mentora u svetu agencijskog novinarstva Jovana Vavića.¹¹⁶ Mnogo draža i vrednija Tomiću je ipak bila Tanjugova nagrada »Saša Veselinović« za izveštavanje o rumunskoj revoluciji (1990). Bilo je to jedno drugo vreme. Bio je to period neposredno pre početka urušavanja jednog sistema vrednosti koje Tomić do kraja svog života nije napustio, posebno u pogledu novinarske profesionalne etike. Reči njegove izjave povodom dodele »Zlatnog pera« važe i dalje:

” Novinarstvo je zanat, sa što manje reči što više objasniti, opisati, a da bude interesantno i za onoga koga interesuje i onog koga ne. A danas, nažalost, u novinama ima mnogo praznorečja koje opterećuje, stvara intrige [na osnovu] neproverenih podataka i ja mislim da je to glavni problem današnjeg novinarstva.«¹¹⁷

113 [Radio-Televizija Vojvodine] (2010): Osnovano udruženje penzionera RTV. U: *Radio-Televizija Vojvodine*, 10.11.2010. URL: https://rtv.rs/rsn/drustvo/osnovano-udruzenje-penzionera-rtv_222132.html, poslednji pristup: 20.06.2024.

114 Iovanovici, Romanța; Tomić, Petar; Ursulescu, Florin; Iovanovici, Vichentie; Barbu, Vasa; Mašan, Mircea (2012): Srpsko-rumunski rečnik. Dictionar sârb-român. Zrenjanin: Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina (Biblioteca Cartea românească. Colecția Dictionare).

115 [Radio-Televizija Vojvodine] (2018): Nagradu »Zlatno pero« dobilo pet novinara. U: *Radio-Televizija Vojvodine*, 27.11.2018. URL: https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/nagradu-zlatno-pero-dobilo-pet-novinara_970513.html, poslednji pristup: 07.06.2024.

116 Vaviću je nagrada dodeljena 2013. godine. Vidi: [Radio-Televizija Vojvodine] (2013): Uručene nagrade Društva novinara Vojvodine. U: *Radio-Televizija Vojvodine*, 24.05.2013. URL: https://rtv.rs/sr_lat/vojevodina/novi-sad/urucene-nagrade-drustva-novinara-vojevodine_394984.html, poslednji pristup: 20.06.2024.

117 [Radio-Televizija Vojvodine] (2018): Nagradu »Zlatno pero« dobilo pet novinara.

Literatura

- [Dnevnik] (2016): Sećanje na Floriku Štefan. U: *Dnevnik* 73, 20.06.2016 (24905). URL: <https://www.dnevnik.rs/novi-sad/secanje-na-floriku-stefan>, poslednji pristup: 12.07.2024.
- [Dnevnik] (2017): Istorijat Dnevnika. Novi Sad. URL: <http://www.dnevnik-ad.com/istorijat>, poslednji pristup: 17.06.2024.
- [Lupiga] (2022): Potresne fotografije rata u Vukovaru koje je snimio hrabri Cvetković: Sloboda do temelja. U: *Autonomija*, 23.09.2022. URL: <https://autonomija.info/potresne-fotografije-rata-u-vukovaru-koje-je-snimio-hrabri-cvetkovic-sloboda-do-temelja/>, poslednji pristup: 14.06.2024.
- [memory of nations] (2016): János Kócs. U: memory of nations. Prag. URL: <https://www.memoryofnations.eu/en/koces-janos-1952>, poslednji pristup: 07.06.2024.
- [nsuzivo.rs] (2022): Na današnji dan pre 42 godine umro je Josip Broz Tito. U: *nsuzivo.rs*, 04.05.2022. URL: <https://nsuzivo.rs/istaknuto/na-danasnji-dan-pre-42-godine-umro-je-josip-broz-tito-pogledajte-njegove-posete-novom-sadu-foto-video>, poslednji pristup: 07.06.2024.
- [Radio Europa Liberă] (2021): La despărțirea de Petio Petkov, corespondentul Europei Libere în Bulgaria. U: *Radio Europa Liberă*, 16.11.2021. URL: <https://moldova.europalibera.org/a/desp%C4%83r%C8%9Birea-de-petio-petkov-corespondentul-radio-europa-liber%C4%83-%C3%AEn-bulgaria/31564781.html>, poslednji pristup: 28.05.2024.
- [Radio-Televizija Vojvodine] (2010): Osnovano udruženje penzionera RTV. U: *Radio-Televizija Vojvodine*, 10.11.2010. URL: https://rtv.rs/rsn/drustvo/osnovano-udruzenje-penzionera-rtv_222132.html, poslednji pristup: 20.06.2024.
- [Radio-Televizija Vojvodine] (2013): Uručene nagrade Društva novinara Vojvodine. U: *Radio-Televizija Vojvodine*, 24.05.2013. URL: https://rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/urucene-nagrade-drustva-novinar-vojvodine_394984.html, poslednji pristup: 20.06.2024.
- [Radio-Televizija Vojvodine] (2018): Nagradu »Zlatno pero« dobilo pet novinara. U: *Radio-Televizija Vojvodine*, 27.11.2018. URL: https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/nagradu-zlatno-pero-dobilo-pet-novinar-970513.html, poslednji pristup: 07.06.2024.
- [Srpske nedeljne novine] (2019): Priznanje SNN-a Zorani Bokan i Srđanu Basiću. U: *Radio-Televizija Srbije*, 23.05.2019. URL: <https://www.rts.rs/lat/rts/dijaspora/vesti/3531560/priznanje-snn-a-zorani-bokan-i-srdjanu-basicu.html>, poslednji pristup: 07.06.2024.
- [Tanjug] (2013): Uručene nagrade Društva novinara Vojvodine. U: *Radio-Televizija Vojvodine*, 24.05.2013. URL: https://rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/urucene-nagrade-drustva-novinar-vojvodine_394984.html, poslednji pristup: 07.06.2024.
- ARD (1989): Tagesschau. 21. Dezember 1989, 20 Uhr. URL: <https://www.tagesschau.de/multimedia/video/video-ts-49232.html>, poslednji pristup: 25.05.2024.
- Arsenić, Vesna (2012): Piši – briši! U: *Udruženje novinara Srbije*, 02.03.2012. URL: <http://www.uns.org.rs/sr/Beleznica/journalism-anecdotes/11283/pisi-brisi.html>, poslednji pristup: 28.05.2024.
- Associated Press (1989): More Deaths in Romania. U: *The Christian Science Monitor*, 21.12.1989. URL: <https://www.csmonitor.com/1989/1221/ofill21.html>, poslednji pristup: 20.05.2024.
- Associated Press (1989): Troops Fire on Protesters in Bucharest. East Bloc: Widespread demonstrations reported throughout Romania. U: *Los Angeles Times*, 21.12.1989. URL: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1989-12-21-mn-1209-story.html>, poslednji pristup: 20.05.2024.
- Benašić, Ivan (1992): I stvorio Bog nogu od stola. Novi prilozi za diferencijaciju. U: *Nezavisni Index* 1, 26.06.1992 (3), str. 10.
- Berisavljević, Živan (1993): Poštovani. U: *Svenacionalni demokratski front* (ur.): *Autonomija Vojvodine danas*. Rasprava na okruglom stolu održanom 9. I 1993. u Novom Sadu. Novi Sad: *Svenacionalni demokratski front*.
- Boarov, Dimitrije (1997): Nezavisnost bez zaštite. U: *Nezavisni* 6, 26.08.1997 (235), str. 26–27.
- Calic, Marie-Janine (2020): Tito. Der ewige Partisan: eine Biographie. München: C.H. Beck.
- Cherciu, Viorel-Dorel (2016): Asociația Culturală »David Voniga« din Giroc, la Reșița. U: *Simona Ivuț; Anton Borbely* (ur.): *Almanah 2016. Giroc: Consiliul Local Giroc; Primăria Comunei Giroc*.
- Cvetković, Zoran (2010): Dopisnik i diktatura. Sa Petrom i Nadom Tomić. *Radio-Televizija Vojvodine*. Srbija. *Radio-Televizija Vojvodine*, 2010.
- Dempsey, Judy (1989): Ceausescu fights to keep power. U: *Financial Times*, 22.12.1989 (31031), str. 1.
- Dempsey, Judy (1989): Excerpts from trial of Ceausescu. U: *Financial Times*, 28.12.1989 (31037), str. 4.
- dpa/afp/taz (1989): In Rumänien wütet das Militär. U: *taz. die tageszeitung*, 21.12.1989 (2993), 1, 4. URL: <https://taz.de/!1786968/>, poslednji pristup: 25.05.2024.
- Džajić, Marina (1993): Vojvodani opasni po »Dnevnik«. *Zakon o prinudnim odmorima na popravnom*. U: *Nezavisni* 2, 24.09.1993 (34), str. 30–31.
- Gătăianju, Pavel (2009): »Secolul 21« – O apariție onorabilă în presa românească. U: *Europa: revistă de literatură, artă, cultură și tranziție* (2), str. 127–129.
- Giffard, C. Anthony (1984): Inter Press Service. News from the Third World. U: *Journal of Communication* 34 (4), str. 41–59.

- Gorbachev, Mikhail Sergeevich; Ceaușescu, Nicolae (04.12.1989): *Minutes of Conversation between Gorbachev and Romanian Leader Ceausescu*. Wilson Center, 116247. First published in Serban Sandulescu's, »December '89. The Coup D'État Confiscated the Romanian Revolution« (Bucharest: Omega Press Investment, 1996), pp. 283–298. Translated in CWIHP Bulletin Nos. 12/13 by Mircea Munteanu, pp. 217–225. URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/minutes-conversation-between-gorbachev-and-romanian-leader-ceausescu>, poslednji pristup: 09.06.2024.
- Gunnels, Kerry (1989): *Security forces open fire on Bucharest protesters*. U: *United Press International*, 22.12.1989. URL: <https://www.upi.com/Archives/1989/12/22/Security-forces-open-fire-on-Bucharest-protesters/8671630306000/>, poslednji pristup: 20.05.2024.
- Institutului Cultural Român (2011): *Jurnalist în Europa, dezbatere cu corespondenții RFI România*. București, 02.06.2011. URL: <https://www.icr.ro/varsovia/jurnalist-in-europa-dezbatere-cu-corespondentii-rfi-romania/pl>, poslednji pristup: 18.05.2024.
- Iovanovici, Romanja; Tomić, Petar; Ursulescu, Florin; Iovanovici, Vichentie; Barbu, Vasa; Mañan, Mircea (2012): *Srpsko-rumunski rečnik. Dicționar sârb-român. Zrenjanin: Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina (Biblioteca Cartea românească. Colecția Dicționare)*.
- Ivačić, Pero (1978): *The Flow of News: Tanjug, the Pool, and the National Agencies*. U: *Journal of Communication* 28 (4), str. 157–162.
- Kolundžija, Denis (2012): *Višestranačka skupština AP Vojvodine. 1992-2012*. Novi Sad: Skupština Autonomne Pokrajine Vojvodine.
- Lalić, Vojislav (2003): *Bukurešt 1989. Oboren Nikolaje Čaușesku*. U: Vojislav Lalić (ur.): *Tanjug je prvi javio*. Beograd: Tanjug, str. 68–75.
- Laszlo, Erika (21.12.1989): *Romanian protesters defy bullets as uprising spreads*. Bucharest. UPI. URL: <https://www.upi.com/Archives/1989/12/21/Romanian-protesters-defy-bullets-as-uprising-spreads/6303630219600/>, poslednji pristup: 25.05.2024.
- Lučić, Aleksandar (1992): *Atina, a provincija? Novosadski klub o informisanju*. U: *Nezavisni Index* 1, 16.10.1992 (11), str. 12.
- Marina, Lucian (2018): *Monografia redacției române a RTV Novi Sad. 1975-2015: 40 de ani de program în limba română*. Novi Sad: Societatea de Limba Română din Voivodina.
- Milinkov, Smiljana; Gruhonjić, Dinko (2021): *Politički klijentelizam u medijima u Srbiji – Slučaj agencije Tanjug*. U: *Sociologija* 63 (1), str. 72–95.
- Nikolić, Ivana (2000): *Publishing in Serbia*. U: Michael Biggins und Janet Crayne (ur.): *Publishing in Yugoslavia's successor states*. New York; London; Oxford: Haworth Information Press, str. 85–126.
- Nikolin, Ljubiša (1992): *»Dnevnik: Drž'te Radevića! U: Nezavisni Index* 1, 01.10.1992 (10), str. 8.
- Ocolișan, Teodora (2010): *Ziariști și colaboratori ai ziarului: Petru Tomici. Libertatea la 65 de ani*. U: *Libertatea*, 03.04.2010, str. 26.
- Pinch, Edward T. (1978): *The Flow of News. An Assessment of the Non-Aligned News Agencies Pool*. U: *Journal of Communication* 28 (4), str. 163–171.
- Powers, Charles T. (1989): *Troops Fire Into Crowds in Romania*. U: *Los Angeles Times*, 22.12.1989. URL: <https://www.latimes.com/world/la-fg-soviet-archive-1989dec22-story.html>, poslednji pristup: 18.05.2024.
- Radiojević, Vesna (1997): *Kažnjen zbog teksta u »neprijateljskim novinama«*. Pretnja otkazom zbog članka o izborima u Bugarskoj objavljenog u »Našoj borbi«. U: *Naša borba*, 13.05.1997. URL: http://www.yurope.com/nasa-borba/arhiva/Maj97/1305/1305_20.HTM, poslednji pristup 30.07.2024.
- Ramač, Mihal (1994): *Cena čistog obraza*. U: *Nezavisni* 3, 06.05.1994 (50), str. 10.
- Slaček Brlek, Sašo (2022): *The Non-Aligned News Agencies Pool and the Paradox of Self-Sufficiency*. U: *Prispevki za novejšo zgodovino* 62 (1), str. 37–63.
- Smolean, Teodora (2024): *Petru Tomici (1949–2024)*. U: *Libertatea*, 18.05.2024 (20).
- Sundhaussen, Holm (2012): *Jugoslawien und seine Nachfolgestaaten 1943-2011. Eine ungewöhnliche Geschichte des Gewöhnlichen. 2., aktual. Auflage. Göttingen: Böhlau Verlag*.
- Tomić, Đorđe (2009): *Ulične studije – Odsek: protest! Studentski protesti tokom »ere Milošević«*. U: Đorđe Tomić; Petar Atanacković (ur.): *Društvo u pokretu. Novi društveni pokreti u Jugoslaviji od 1968. do danas*. Novi Sad: Cenzura, str. 188–237.
- Tomić, Đorđe (2015): *»Phantomgrenzen« in Zeiten des Umbruchs. Die Autonomieidee in der Vojvodina der 1990er Jahre*. Berlin: Humboldt-Universität zu Berlin.
- Tomić, Đorđe (2016): *Phantomgrenzen und regionale Autonomie im postsozialistischen Südosteuropa. Die Vojvodina und das Banat im Vergleich*. Göttingen: Wallstein-Verlag (Phantomgrenzen im östlichen Europa, 6).
- Tomić, Petar (1990): *Eksplodija kačamaka*. U: *Stav* 4, 26.01.1990 (48), str. 24.
- Tomić, Petar (2003): *Neraskidiva veza zajedništva i interesa. Intervju: Nemački kancelar Gerhard Šreder*. U: *Dnevnik* 61, 29.10.2003 (20374), S. 2.
- Tomić, Petar (2008): *Lăcrimă-o oare și lebăda de bronz*. U: *Europa: revistă de literatură, artă, cultură și tranziție* 1 (1), str. 109–112.
- Tomić, Petar (2009): *»Herta, ko...?«*. U: *Dnevnik* 67, 13.10.2009 (22510), str. 14.
- Tomić, Petar (2009): *Druga strana logorskog života. Nobelova nagrada za književnost: Herta Miler*. U: *Dnevnik* 67, 13.12.2009 (22571).
- Tomić, Petar (2009): *Herta Müller, un nou nume al literaturii universale: de la minoritar la laureat Nobel*. U: *Europa: revistă de literatură, artă, cultură și tranziție* 2 (3), str. 74–77.
- Tomić, Petar (2009): *Pesme ratnika i paora*. U: *Dnevnik* 67, 10.07.2009 (22415), str. 21.
- Tomić, Petar (2009): *Razvojni put čizmarskog šegrta. Uspon i pad Nikolaja Čaușesku (1)*. U: *Dnevnik* 67, 14.12.2009 (22572), str. 31.
- Tomić, Petar (2009): *Iskompleksirani megaloman. Uspon i pad Nikolaja Čaușesku (2)*. U: *Dnevnik* 67, 15.12.2009 (22573), str. 31.

- Tomić, Petar (2009): **Planirana i proizvodnja dece. Uspón i pad Nikolaja Čaušeskua** (3). U: *Dnevnik 67*, 16.12.2009 (22574), str. 31.
- Tomić, Petar (2009): **Više agenata nego krupne stoke. Uspón i pad Nikolaja Čaušeskua** (4). U: *Dnevnik 67*, 17.12.2009 (22575), str. 31.
- Tomić, Petar (2009): **Diktator špijunirao i svoju ženu. Uspón i pad Nikolaja Čaušeskua** (5). U: *Dnevnik 67*, 18.12.2009 (22576), str. 31.
- Tomić, Petar (2009): **Diplomatski maniri karpatskih špijuna. Uspón i pad Nikolaja Čaušeskua** (6). U: *Dnevnik 67*, 19.12.2009 (22577), str. 31.
- Tomić, Petar (2009): **»Laka proza« uvod u rušenje komunizma. Uspón i pad Nikolaja Čaušeskua** (7). U: *Dnevnik 67*, 20.12.2009 (22578), str. 31.
- Tomić, Petar (2009): **Zemlja gladnih dotira svetsku sirotinju. Uspón i pad Nikolaja Čaušeskua** (8). U: *Dnevnik 67*, 21.12.2009 (22579), str. 31.
- Tomić, Petar (2009): **Preko granice bežali i čobani i ovce. Uspón i pad Nikolaja Čaušeskua** (9). U: *Dnevnik 67*, 22.12.2009 (22580), str. 31.
- Tomić, Petar (2009): **Uvezeni ili domaći scenario puča? Uspón i pad Nikolaja Čaušeskua** (10). U: *Dnevnik 67*, 23.12.2009 (22581), str. 31.
- Tomić, Petar (2009): **Uloga špijuna u rumunskoj revoluciji. Uspón i pad Nikolaja Čaušeskua** (11). U: *Dnevnik 67*, 24.12.2009 (22582), str. 31.
- Tomić, Petar (2009): **Temišvarski pločnici puni baruta. Uspón i pad Nikolaja Čaušeskua** (12). U: *Dnevnik 67*, 25.12.2009 (22583), str. 31.
- Tomić, Petar (2009): **Završni udarac u Bukureštu. Uspón i pad Nikolaja Čaušeskua** (13). U: *Dnevnik Dnevnik 67*, 26.12.2009 (22584), str. 31.
- Tomić, Petar (2009): **Diktator i na nebu nepoželjan. Uspón i pad Nikolaja Čaušeskua** (14). U: *Dnevnik 67*, 27.12.2009 (22585), str. 31.
- Tomić, Petar (2009): **Autostoperi kojih bi svi da se otarase. Uspón i pad Nikolaja Čaušeskua** (15). U: *Dnevnik 67*, 28.12.2009 (22586), str. 31.
- Tomić, Petar (2009): **Poslednja tri dana života. Uspón i pad Nikolaja Čaušeskua** (16). U: *Dnevnik 67*, 29.12.2009 (22587), str. 31.
- Tomić, Petar (2009): **Diktator umro pevajući »Internacionalu«. Uspón i pad Nikolaja Čaušeskua** (17). U: *Dnevnik 67*, 30.12.2009 (22588), str. 31.
- Tomić, Petar (2012): **Epsko putovanje kroz noć. U: Dnevnik 70**, 24.02.2012 (23356), str. 20.
- Tomić, Petar (2012): **Jurnalistica este o meserie pentru intelectuali. »Atelierul de jurnalistică« pentru tineret organizat de Departamentul pentru Informare al CNR. U: Libertatea 68**, 30.06.2012, str. 6.
- Tomić, Petar (2013): **Serbia sărită de pe șine. U: Libertatea 68**, 2013 (3), str. 9.
- Tomić, Petar (2016): **Decupaje. Spirit etern și mereu viu: scrieri. Zrenjanin: Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina (Biblioteca Cartea Științifică. Colecția Cercetări).**
- Tomić, Petar (2016): **Presa actuală între politică și realitate. U: [Simpozioane Banatul. Istorie și multiculturalitate XXI] (ur.): Literatură și presa scrisă în Banat VI. Zrenjanin, 14-16 iunie 2016. Zrenjanin, str. 26.**
- Tomić, Petar (22.12.1989): **Revolt Reportedly Spreading in Many Towns. FBIS-EEU-89-245**, 22 December 1989, str. 72. Bukurešt. Tanjug.
- Tomić, Petar; Smolean, Teodora (2012): **Conceptuță pentru toate categoriile de oameni tineri. U: Tinerețea: revistă a tinerilor din Voivodina 40** (5), str. 40.
- Uzelac, Milan (1993): **Pankov ne da vezira Radevića. Mesec dana »Dnevnikovog« štrajka. U: Nezavisni 2**, 21.05.1993 (25), str. 15.
- Vobič, Igor; Milić, Kristina; Milojević, Ana (2022): **Remembering Tanjug. Analysing the Re-Articulation of Journalistic Roles at the National News Agency of Socialist Yugoslavia. U: Prispěvki za novejšo zgodovino 62** (1), str. 103–122.
- Vukasovich, Christian; Boyd-Barrett, Oliver (2012): **Whatever happened to Tanjug? Re-loading memory for an understanding of the global news system. U: International Communication Gazette 74** (8), str. 693–710.

Primarni izvori

- »Dnevnik – Redakcija Dnevnik« JP Novi Sad; Vlaović, Dušan (14.03.2001): **Ugovor o radu. Privatna arhiva Petra Tomića.**
- Denda, Milorad (25.01.1996): **Poruka Petru Tomiću, dopisniku Tanjuga u Bukureštu. Privatna arhiva Petra Tomića.**
- Dopisništvo Tanjuga u Bukureštu (22.02.1996): **Za Direktora Tanjuga i Finansijsku službu. Privatna arhiva Petra Tomića.**
- Firma »Lokato«; Stan, Mircea (17.05.1995): **Sudu Sektora Dva. Broj 3629. Privatna arhiva Petra Tomića.**
- Liga socijaldemokrata Vojvodine (14.11.1990): **Redakciji lista »Dnevnik«. Liga socijaldemokrata Vojvodine (Arhiv stranke, Novi Sad). Izjava za štampu.**
- Locato S.A. (27.01.1994): **Sudu Sektora 2. 1261/1994. Privatna arhiva Petra Tomića.**
- Locato S.A.; Stan, Mircea (05.10.1995): **Stanje duga na dan 05.10.1995. br. 7299. Privatna arhiva Petra Tomića.**
- Novinska agencija Tanjug (09.04.1990): **Poruka dopisniku Tanjuga u Bukureštu – Petru Tomiću. Privatna arhiva Petra Tomića.**
- Novinska agencija Tanjug (09.08.1991): **Redakcija Tanjuga za AP Vojvodinu Novi Sad. Broj 051-GL-11. Privatna arhiva Petra Tomića.**
- Novinska agencija Tanjug (21.03.1989): **Poruka dopisniku Tanjuga u Bukureštu – Petru Tomiću. Privatna arhiva Petra Tomića.**
- Novinska agencija Tanjug; »Dnevnik« Holding (30.12.1996): **Sporazum o preuzimanju radnika. Privatna arhiva Petra Tomića.**
- Novinska agencija Tanjug; Arnautović, Mladen (27.06.1988): **Rešenje. Broj 051-NM/GN-11-2455. Privatna arhiva Petra Tomića.**
- Novinska agencija Tanjug; Dopisništvo u Novom Sadu (09.08.1996): **Rešenje. 051-11-121. Privatna arhiva Petra Tomića.**

Novinska agencija Tanjug; Jovanović, Slobodan (05.06.1995): **Rešenje. Broj 051-01-11-982. Privatna arhiva Petra Tomića.**

Novinska agencija Tanjug; Mininčić, Nedeljka, referent za kadrovske poslove (01.04.1980): **Dopis redakciji Tanjuga za SAP Vojvodinu Novi Sad. Sporazum o preuzimanju Tomić Petra. Privatna arhiva Petra Tomića.**

Novinska agencija Tanjug; Šaranović, Mihailo (12.02.1987): **Rešenje. Broj 051-NM/GN-11-1809. Privatna arhiva Petra Tomića.**

Novinska agencija Tanjug; Tomić, Radmila (11.10.1994): **Dopisništvo Tanjuga u Bukureštu, g-din Petar Tomić. Privatna arhiva Petra Tomića.**

Novinska agencija Tanjug; Vavić, Jovan (01.01.1981): **Potvrda o stalnom zaposlenju. Privatna arhiva Petra Tomića.**

Novinska agencija Tanjug; Zupan, Dušan (13.09.1994): **Svim dopisnicima Tanjuga; dežurnim urednicima: SPR, UPR i emisije. Privatna arhiva Petra Tomića.**

Novinska agencija Tanjug; Zupan, Dušan (17.08.1994): **Dopisništvo Tanjuga u Bukureštu, g-din Petar Tomić. Privatna arhiva Petra Tomića.**

Osnovna škola u Lokvama (21.05.1964): **Svedočanstvo o završenoj osnovnoj školi. Privatna arhiva Petra Tomića.**

Redakcija Tanjuga za Vojvodinu; Vavić, Jovan (01.04.1980): **SIZ za zapošljavanje Novi Sad. Privatna arhiva Petra Tomića.**

Reljić, Dušan, Foreign Affairs Editor, Vreme (31.08.1993): **Information: Petar Tomić our permanent correspondent in Bucharest. Privatna arhiva Petra Tomića.**

Sekretarijat Konferencije Saveza Komunisti; Odbor Saveza Studenata u Studentskom gradu Novi Beograd (09.06.1971): **Karakteristika. Privatna arhiva Petra Tomića.**

Tomić, Petar (11.09.1972): **Autobiografski podaci. Privatna arhiva Petra Tomića.**

Zajednička stručna služba, Redakcija lista »Javnost« (1976): **Analiza sadržaja lista »Javnost«. Privatna arhiva Petra Tomića. Februar 1976.**